

Att bryta en kriminell livsstil

Att bryta en kriminell livsstil

Livshistorier från *"The Stockholm Life-Course Project"*

Projektnummer 2009:99

Jerzy Sarnecki, Fredrik Sivertsson

Layout: Jenny Botvidsson Kriminalvårdens Utvecklingsenhet, 2013
Tryckning: Kriminalvården

Ytterligare exemplar kan beställas från:
Kriminalvården, 601 80 Norrköping
Beställningsnr: 7014
ISBN:978-91-86903-18-3
Hemsida: www.kriminalvarden.se/publikationer

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	6
INTRODUKTION.....	7
MATERIALET I SLCP	9
INTERVJUER.....	9
SYFTEN OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	10
STUDIE 1	10
STUDIE 2.....	10
STUDIE 3.....	10
METOD	11
STUDIE 1	11
STUDIE 2.....	11
STUDIE 3.....	12
RESULTAT	14
STUDIE 1	14
STUDIE 2.....	19
STUDIE 3.....	22
DISKUSSION	29
BEGRÄNSNINGAR.....	30
KRIMINALVÅRDSRELEVANS.....	30
REFERENSER.....	32
BILAGA 1. INTERVJUGUIDE	36

SAMMANFATTNING

Syftet med studien var att belysa olika påföljder inom kriminalvården och att sätta detta i ett kvalitativt och kontextuellt/historiskt sammanhang, samt att närmare studera vändpunkter i kriminella personers livsföring.

Projektet består av tre delstudier där forskarna har använt sig av kvalitativ metod. De har genomfört totalt 28 semistrukturerade livshistorieintervjuer. Urvalet är taget från ”222 Stockholmspojkar”, Skå-pojarna samt SiS-ungdomar. I studie 1 har man inkluderat 19 SiS ungdomar, studie 2 baseras på 2 intervjuer och i studie 3 använder man sig av 7 intervjuer. Intervjuerna har använts för att beskriva intervjupersonernas perspektiv på en kriminell livsstil och dess konsekvenser.

I likhet med många andra studier har man funnit att kriminalitet med dess konsekvenser, i termer av bland annat att kriminalvårdspåföljder, är negativt relaterade till psykosocial anpassning. Effekter av en *stämplingsprocess* har i vissa fall inneburit att personer drivits mot fortsatt marginalisering. Detta ger negativa konsekvenser för möjligheter till arbete och bostad samt har påverkan på det sociala livet. I flera intervjuer har intervjupersonen uppgett förklaringar med innebörden att de har en självbild av att vara avvikare.

För att förstå hur en kriminell karriär upphör används begreppet *vändpunkt*. Att en person slutar att begå brott sker inte enbart av en enskild händelse. Det är ett förlopp av flera händelser och processer som verkar tyda på en vändpunkt. En livsförändring är möjlig genom att upprepade erfarenheter av påbörjade vändpunktsprocesser leder till att en mer definitiv förändring är möjlig.

När det gäller uppehåll av brottslig aktivitet diskuteras två olika typer av uppehåll, *tillfälliga uppehåll* och *försök till förändring*. Tillfälliga uppehåll avser perioder där inga brott har begåtts och där personen under en betydande tidsperiod ”håller upp”, ”tar en paus” eller tar en ”time out”. Detta är en gradvis process av att tillfälligt begå färre brott som inte har för avsikt att uppnå en bestående förändring i livet. Ett *försök till förändring* avser däremot ett mer eller mindre lyckat försök till att avbryta den kriminella karriären. Det kännetecknas av längre perioder utan brott där personen försöker att upprätta en livssituation med arbete och fungerande sociala relationer. Den första formen av uppehåll tenderar att föregå den andra i tid, de utgör två olika faser av den kriminella karriären. Den *egna viljan* till förändring utgör skiljelinje mellan de två formerna av uppehåll. Förändring av den kriminella livsstilen tenderar att medföra betydande förändringar på andra områden i livet. Sambandet mellan kognitiva processer som omfattar rationaliseringar, attityder och föreställningar om sig själv, andra och samhället, och ihållande kriminella karriärer, har upprepade gånger konstaterats. En ”kognitiv transformation” som fokuserar på den kognitiva omstruktureringen av gärningsmannens bild av sig själv och dennes sociala omgivning kan behövas för att sådana förändringar ska ske. Detta stöder användningen av interventioner såsom kognitiv beteendeterapi.

Studien visar på en fortsatt marginalisering och att tidigare erfarenheter av utanförskap förstärks vid en kriminalvårdspåföljd, särskilt ett fängelsestraff. Detta ställer höga krav på Kriminalvårdens insatser. För att en individ ska upphöra med att begå brott krävs också att personen har en egen vilja att sluta. Studien stödjer användningen av interventioner som kognitiv beteendeterapi. I studien påpekas dock att ett förändrat tankemönster inte är tillräckligt med anledning av svårigheten för kriminalvårdsklienter att få en bostad och etablera sig på arbetsmarknaden. Det krävs även praktiska förberedelser för ett liv i frihet.

INTRODUKTION

Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, har åtagit sig att genomföra studien ”Livsförlopp och påföljder för brott ur longitudinellt perspektiv. En studie av två generationer”, med finansiering från Kriminalvården. Ovan nämnda projekt genomförs inom ramen för *The Stockholm Life-Course Project: Life-Courses and Crime in the Swedish Welfare State Through Half a Century (SLCP)*. De båda projekten är av longitudinell karaktär vilket innebär att vi följer upp flera olika grupper av individer över tid. Flera av dessa kohorter är födda under den första hälften av 1900-talet, vilket innebär att de idag uppnått den övre medelåldern. Detta ger oss möjligheter att studera frågeställningar inom det kriminologiska ämnesområde som tidigare benämnts *kriminella karriärer* (Blumstein et al., 1988). Idag är det möjligt att urskilja i synnerhet två inriktningar inom kriminologisk livsförlopps forskning: *Developmental criminology* (Farrington, 2003) och *Life-course criminology* (Sampson & Laub, 2005). Något kortfattat skiljer sig dessa inriktningar åt genom att den förstnämnda i huvudsak fokuserar på effekter av olika omständigheter, riskfaktorer, och möjligheterna att med dessa predicera missförhållanden av olika slag. Vanligen utgår man från förhållanden i barndomen och försöker predicera utfallen under efterföljande perioder av livet. Syftet är bland annat att bidra med kunskap som bland praktiker ska kunna användas för att förebygga brott (för en översikt, se Farrington & Welsh, 2006). Den senare inriktningen lägger fokus på livet som en ständigt föränderlig process där händelser och erfarenheter under olika perioder av livet kan vara av stor betydelse. Inom denna inriktning anser man också att människors val är avgörande för hur livet utvecklar sig. Detta innebär bland annat ett starkt ifrågasättande av möjligheten att predicera hur livet kommer att gestalta sig hos olika grupper av lagöverträdare. Projektet genomförs mot bakgrund av båda dessa grenar av kriminologisk livsförlopps forskning.

Ett område inom den kriminologiska livsförlopps forskningen som har direkt relevans för praktiker är studier av effekter och konsekvenser av påföljder för brott. I *studie 1* undersöker Carlsson & Pettersson upplevelser av konsekvenser av ett avtjänat fängelsestraff. Få studier har undersökt detta utifrån den straffades egna upplevelser, och ännu färre kommer från Skandinavien. Undersökningen baseras på 19 kvalitativa intervjuer som har genomförts inom ramen för SLCP. Resultaten visar att straffade personer i Sverige upplever långtgående konsekvenser av fängelsevistelserna. Bland annat upplevs försämrade sociala relationer, svårigheter att få bostad och legalt arbete som i sin tur inverkar negativt på ekonomin, samt upplevelser av ökad samhällskontroll och stigmatisering. Då en av Kriminalvårdens viktigaste uppgifter är att återanpassa personer som avtjänat ett fängelsestraff till det konventionella samhället är dessa erfarenheter viktiga att ha i åtanke.

Inom flera områden av den kriminologiska livsförlopps forskningen framhålls stabiliteten över tid hos en individs brottsligt och annat antisocialt beteende. Samtidigt poängteras att det finns påtagliga variationer i brottskarriärer, och frågan om hur och av vilka orsaker brottskarriären startar, fortgår och upphör har varit föremål för omfattande forskning. Centrala begrepp inom forskning om livsförlopp är livsbana (”trajectory”), övergång (”transition”) och vändpunkt (”turning point”) (Elder, 1994). Det förstnämnda refererar till en definierbar utveckling som sker över livsförloppet. I sammanhanget är det brottsligt och annat antisocialt beteende som avses. Livsbanan utmärks i sin tur av övergångar av olika slag. Dessa övergångar sker under olika perioder av livsbanan och utmärks av mer eller mindre abrupta händelser såsom att påbörja en utbildning, inträdet till arbetslivet eller att bilda familj. Vändpunkterna utmärks av att utgöra händelser som omdirigerar livsbanan i någon riktning (Abbot, 1997).

I synnerhet begreppet vändpunkt har inom kriminologisk livsförlopps forskning blivit uppmärksammat i samband med Laub & Sampsons (2003) forskning. Begreppet förknippas ofta med sociala institutioner såsom arbetet eller giftermålet, och ett flertal kvantitativa studier har undersökt huruvida sådana händelser i har några effekter på den fortsatta kriminella karriären. I *studie 2* använder Carlsson (2012a) begreppet vändpunkt för att fördjupa förståelsen av den kriminella karriärens upphörande (”desistance”). Studien är kvalitativ och empirin består av livshistorieintervjuer med män i två högt belastade populationer: Klientpojarna och SiS-

ungdomarna. Resultatet visar att upphörandet av den kriminella karriären är en komplex process som kan innefatta en rad av händelser som är knutna till varandra, och därutöver vara beroende av den sociala kontexten. Att finna en specifik vändpunkt kan vara svårt. Därför bör man vara försiktig med att oreflekterat förknippa enskilda händelser som orsakande en förändring av livet, som Carlsson (2012a) uttrycker det ”The processes surrounding the turning point seem just as important to understand as the turning point itself” (s. 10).

Ytterligare ett bidrag till förståelsen av kontinuitet och förändring av den kriminella karriären gör Carlsson (2012b) i *studie 3*. Fokus ligger på det teoretiska begreppet ”intermittency”, med vilket avses de kriminella karriärer som karaktäriseras av uppehåll i brottsligheten som följs av en ny period av brottslig aktivitet. Studien är kvalitativ och baseras på ett antal livshistorieintervjuer med den undergrupp av Klientpojkar som återföll i brott under de tidiga tonåren. Carlsson föreslår två skilda typer av uppehåll i den kriminella karriären. Den ena avser perioder där inga brott begås, men där det inte finns något långsiktigt syfte att bryta med brottslighet. Den andra typen avser misslyckade försök till avbrott av den kriminella karriären, och belyser därmed en vilja till förändring som inte kunnat realiseras på grund av olika omständigheter. Carlsson (2012b) drar därför slutsatsen att ”To channel individuals away from crime, policies need to focus on individual biographies and the structural constraints within which these individual biographies unfold” (s. 19).

MATERIALET I SLCP

Under detta avsnitt följer en beskrivning av materialet i SLCP: dess struktur, typ och omfattning av data samt en beskrivning av urvalsgrupperna.

Intervjuer

För att kunna studera individuella processer över livsförloppet har datainsamlingen i SLCP även innefattat djupintervjuer. Under projektiden har vi genomfört omkring 80 uppföljningsintervjuer med 62 individer som tillhör urvalsgrupperna Klientel Brott (19 individer) och SiS (43 individer). Flera av respondenterna har därmed intervjuats vid fler än ett tillfälle. Valet av intervjudeltagare baserades till en början på ett slumpmässigt draget urval av individer i de båda grupperna som vid tidpunkten för uppföljningen (2010/11) kunde lokaliseras i Stockholm. Som en följd av att denna urvalsmetod inte lyckades generera den variation i brottsbelastning som var önskvärd, kompletterades urvalet med ett riktat sådant där de 20 individer som i tidigare uppföljningar hade den tyngsta brottsbelastningen valdes ut. Utöver intervjuer från den nuvarande uppföljningen förfogar projektet även över 199 tidigare genomförda och bandade intervjuer med urvalsgruppen Klientel brott.

Intervjuerna har varit av karaktären livshistorieintervjuer där fokus har varit på respondenternas upplevelser och beskrivningar av sina liv samt hur dessa relaterar olika händelser till tidigare livsval och handlingar (Atkinson, 1998). Vidare kan livshistorier beskrivas som "tidsmässigt ordnade uttalanden om händelser som upplevs av och/eller åtgärder av en eller flera huvudpersoner" (Presser, 2009, s. 178). Intervjuerna var retrospektiva och semistrukturerade med en intervjuguide (se Bilaga 1) som omfattar en rad av ämnen såsom boendesituation, utbildning och erfarenheter av skolan, sysselsättning, hälsa, sociala relationer, upplevelser av brott, droger, utsatthet och det straffrättsliga systemet. Frågor har varit öppna och respondenten har fått möjlighet att utveckla teman som vi inte hade bett om. Snarare än att systematiskt styra intervjun försökte vi sammanfatta och mata tillbaka till dem vad de just hade sagt, uppmuntra dem att utveckla det sagda eller justera det om de ville. Detta har inte bara hjälpt oss att bedöma om vi hade förstått dem tillräckligt eller inte, utan också hjälpt oss att etablera ett förtroende som troligtvis bidrog till mer information.

Varje intervju har tagit mellan 45 minuter och fyra timmar att genomföra och under majoriteten av dessa har två intervjuare deltagit. I de tre delstudierna (se nedan) redogörs för något olika tidsspänn för intervjuernas längd; detta beror huvudsakligen på att datainsamlingen gjorts i flera steg och att flera av studierna skrivits i takt med projektets fortskridande. I takt med att fler intervjuer gjordes (inklusive uppföljningsintervjuer med flera av intervjudeltagarna) förändrades alltså både minimum- och maxlängden för en intervju. Ytterligare en anledning till att tidsspänn för intervjuerna skiljer sig åt något mellan de olika kvalitativa delstudierna beror på vilka intervjuer som inkluderats i en given delstudie (i Studie 3 är exempelvis endast intervjuer med "Klientel-männen" använda, till skillnad från i Studie 1 där endast intervjuer med SiS-ungdomar ingår). Omständigheterna vid intervjutillfällena varierade, några gjordes i intervjudeltagarens hem, andra på deras arbetsplatser, på Stockholms universitet samt på caféer och restauranger. Samtliga intervjuer har bandats och en majoritet av dem har också transkriberats. Det kvalitativa materialet har legat till grund för flera av de artiklar och studentuppsatser som producerats inom ramen för projektet. När det gäller materialbeskrivningen av de tre kvalitativa delstudierna (se nedan) är det viktigt att poängtera att i flera av dem ingår samma individer. Exempelvis ingår samma intervjuperson ("David") i både Studie 2 och 3. Detta är ett vanligt förfarande i kvalitativa forskningsprojekt där olika publikationer, med delvis olika men samtidigt relaterade syften, skrivs baserat på samma material.

SYFTEN OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Under detta avsnitt redogörs för de tre studiernas syften och frågeställningar.

Studie 1

Studien heter *"Life after prison - Consequences of imprisonment in Sweden"* (Carlsson & Pettersson, kommande 2012) och är inskickad till tidskriften *Punishment and Society*. Syftet med studien är att undersöka fängelsedömda individers upplevelser av fängelsestraffets oavsiktliga konsekvenser.

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan fängelsestraffets konsekvenser ta sig uttryck i fängelsedömda individers liv?
- Vilka sociala, känslomässiga och praktiska konsekvenser upplever de intervjuade individerna efter att ha avtjänat ett fängelsestraff?

Studie 2

Studien heter *"Using 'Turning Points' To Understand Processes of Change in Offending: Notes From a Swedish Study on Life Courses and Crime"* (Carlsson, 2012a) och är publicerad i *British Journal of Criminology*. Syftet med studien är att använda det teoretiska begreppet vändpunkt ("turning point") för att skapa en förståelse för processer av upphörande ("desistance") av den kriminella karriären.

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan vändpunkten som begrepp användas för att förstå upphörande av den kriminella karriären?
- Hur kan vändpunkten ta sig uttryck?

Studie 3

Studien heter *"Processes of Intermittency in Criminal Careers: Qualitative Findings From a Study of Life courses and Crime"* (Carlsson, 2012b) och är publicerad i *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Syftet är att utveckla en kvalitativ förståelse för kontinuitet och förändring av den kriminella karriären genom att lägga fokus på det teoretiska begreppet "intermittency", med vilket avses de kriminella karriärer som karaktäriseras av uppehåll.

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan uppehåll av den kriminella karriären förstås?
- Vilka uttryck kan uppehåll av den kriminella karriären ta?

METOD

Under detta avsnitt redogörs för de tre studiernas material- och metodval.

Studie 1

Studien bygger på intervjuer med 19 (18 män och 1 kvinna) av de så kallade SiS-ungdomarna (För en beskrivning av SiS-ungdomarna, se avsnittet ”Materialet i SLCP”). Intervjuerna genomfördes som en del av den tredje uppföljningen av denna grupp vilket skedde mellan åren 2010-2011. Vid denna tidpunkt hade SiS-ungdomarna uppnått en ålder av 35 till 40 år. Urvalet är draget på kriteriet att tillhöra SiS-gruppen och ha erfarenhet av anstaltsvistelse till följd av fängelsestraff. Erfarenheterna av fängelsestraff i detta urval inkluderar såväl personer dömda till långa straff för grova brott, liksom personer dömda till många och kortare fängelsestraff. Flera av dem, när de inte längre var tvångsplacerade inom ungdomsvård¹, övergick mer eller mindre omgående från SiS-placering till kriminalvård genom häktningar och anstaltsvister.

Tillvägagångssätt

Forskningen på området utgörs främst av registerstudier, enkätstudier eller intervjustudier med andra personer än just den dömda (exempelvis övervakare), vilka i sig kan vara informativa och ge en övergripande bild av fängelsestraffet. Men med en sådan ansats riskerar man att missa karaktären och omfattningen av den här sortens osynliga konsekvenser (Tewksbury & Lees, 2006). Det är berättelser som bara kan komma från den personen som upplevt fängelsestraffet.

Den intervjumetod som har använts är så kallade semistrukturerade livshistorieintervjuer (se avsnittet ”Intervjuer” under rubriken ”Materialet i SLCP”). Ansatsen innebär i sammanhanget att intervjupersonerna ges möjlighet att identifiera och utveckla områden i livet som de retrospektivt anser vara av betydelse vad gäller fängelsestraffets konsekvenser. Intervjuerna var retrospektiva och ostrukturerade till karaktären där vi använde oss av en intervjuguide (se bilaga 1) som täckte flera olika områden rörande intervjupersonernas liv, däribland utbildning, arbete, boende, hälsa, ekonomi, uppväxtvillkor, relationer, självreflektion, brott och straff samt egen utsatthet för brott.

Studie 2

Studien bygger på intervjuer genomförda med två individer som båda tillhör belastade grupper i SLCP: Klientpojkar och SiS-ungdomarna (För en beskrivning av dessa grupper, se avsnittet ”Materialet i SLCP”). I likhet med en studie av Gadd & Farrall (2004) är urvalet baserat på teoretiska grunder då narrativen innehåller utförliga berättelser angående vändpunkter och processer av kontinuitet och förändring i brott. Tomas är en av SiS-ungdomarna och när intervjun genomfördes 2010 var han 38 år gammal. David tillhör gruppen Klientpojkar och var 62 år gammal år 2010 när intervjun genomfördes. Tomas och Davids livshistorier utmärks av följande likheter:

- En liknande uppväxt med avseende på social gruppstillhörighet och barndomserfarenheter
- En tidig brottsdebut
- Narkotikabruk som ett inslag i brottskarriären
- Uttryckliga förändringar i brottskarriären med perioder karaktäriserade av uppehåll

Den huvudsakliga skillnaden mellan Tomas och David är åldern, då Tomas är 25 år yngre än David. Det bör därför betonas att de båda har växt upp under olika tidsperioder.

¹ LVU, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga innebär att ungdomar med problematiska liv tvångsplaceras. Se [http://www.stat-inst.se/om-sis/verksamhet/vard-av-unga-lvu/\[2011-08-15\]](http://www.stat-inst.se/om-sis/verksamhet/vard-av-unga-lvu/[2011-08-15])

Tillvägagångssätt

Intervjuerna har genomförts i form av livshistorieintervjuer (se avsnittet "Intervjuer" under rubriken "Materialet i SLCP"). I sammanhanget är detta en metod som i större utsträckning än andra kan ge begreppet process en innebörd (Becker, 1966, s. xiii). Metoden är väl lämpad för att utforska sociala processer såsom vändpunkter i livet (Ulmer & Spencer, 1999, s. 106). Ambitionen i intervjusituationen har varit att hålla frågorna så öppna som möjligt, för att på så vis låta intervjudeltagaren utveckla ämnen eller teman på ett självständigt sätt. Det var inte ovanligt att deras svar kunde vara i flera minuter. Den öppna intervjuformen innebar även att vi försökte sammanfatta vad de hade just sagt för att på så vis uppmuntra dem att utveckla eller justera det sagda. Detta hjälpte oss utöver att bedöma om vi hade förstått tillräckligt eller inte, även att etablera ett förtroende. Det visade att vi lyssnade och var uppmärksamma och intresserade av intervjupersonernas livshistorier. Tekniken innebar att vi sällan kunde "tvinga" berättelsen framåt, utan denna var till stor del styrd av intervjudeltagaren själv.

Intervjudeltagarna kontaktades per brev. Omständigheterna kring intervjuerna varierade: några genomfördes i individens hem, på arbetsplatsen medan andra genomfördes vid Stockholms universitet eller på caféer och restauranger. I de flesta fall var två intervjuare närvarande, men i fyra av intervjutillfällena genomfördes intervjuerna av en person. Intervjuerna var retrospektiva och ostrukturerade. Till hjälp användes en intervjuguide (se Bilaga 1) som täckte en rad ämnen, däribland boendeförhållanden, utbildning och erfarenheter av skolan, tidigare anställningar, hälsa, sociala relationer, erfarenheter av brott, droger, utsatthet och det straffrättsliga systemet.

Analysmetoden har varit tematisk med fokus på meningstolkning (Kvale & Brinkman, 2008). Meningstolkning som analytisk metod innebär, i korthet, att tolkaren närläser "berättelserna" som intervjun genererar, i syfte att identifiera strukturer och relationer som inte framträder vid en mer övergripande läsning. Meningstolkning som analytisk metod är i den meningen "djupare" än många andra analytiska metoder. Konkret uttryckt möjliggjorde denna analysmetod att se "vändpunkter" som något betydligt mer komplext än enstaka händelser/processer i intervjupersonernas liv. Genom att närläsa "berättelserna" framträdde relationer mellan olika livshändelser och processer, som tillsammans måste ingå i förståelsen av hur intervjupersonernas brottskarriärer förändrades mot upphörande. Hur vet man att någon har upphört med brott? Att "mäta" detta är ett erkänt svårt problem (Maruna, 2001), och framförallt när man ser upphörandet som en process. I intervjuerna i denna studie mättes det huvudsakligen genom att fråga intervjupersonerna om de hade slutat med brott. Frågan ställdes bland annat just så, för att försöka fånga vad intervjupersonerna definierade som "brott", men i anknytning till det blev intervjupersonerna också tillfrågade om mer specifika handlingar (narkotikabruk, stölder, våldshandlingar, etc.). Som en del av projektet i sin helhet kunde också jämförelser göras mellan livshistorieintervjuerna och registerdata på samma person, och i flera fall stämde upphörandet överens i de båda materialen (se Carlsson & Beckley, 2011).

Studie 3

Studien är baserad på intervjuer med en undergrupp av deltagare i 1956 års Klientelundersökning av unga lagöverträdare, närmare bestämt den grupp som upp till 15 års ålder hade registrerats för två eller fler brott (för en beskrivning av Klientelurvalet, se avsnittet "Materialet i SLCP").

Tillvägagångssätt

Ett sätt att utforska processer av kontinuitet och förändring av den kriminella karriären är att fokusera på hur individer beskriver, tolkar och förklarar de händelser som sker i deras liv. Denna praxis har en lång sociologisk och kriminologisk historia (Maruna, 2004, Mills, 1940, Scott & Lyman, 1968, Sykes & Matza, 1957). Artikeln följer i denna tradition genom att utforska livshistorieberättelser (se avsnittet "Intervjuer" under rubriken "Materialet i SLCP").

Intervjuerna spelades in, transkriberades ordagrant och analyserades med QSR NVivo 9. Analysen gjordes i flera steg. Varje transkription lästes inledningsvis igenom och intervjuerna som inte innehöll uttryck ("accounts") av brottslighet i vuxen ålder uteslöts (2 intervjuer). I de återstående 13 intervjuerna kodades alla utdrag som involverade en aspekt av uppehåll i den kriminella karriären

(direkt eller indirekt hänsyn till "upphöra", "starta", "ta upp" brottslighet "att inte sluta" osv., och/eller händelsen som beskrevs som orsaken till sådana förändringar i den kriminella karriären under samma nod i NVivo ("uppehåll"). Detta uppgick till ungefär 100 utdrag ur totalt 13 intervjuer, som noggrant studerades för gemensamma teman, mönster och strukturer. På grund av utrymmesbegränsningar kunde inte alla 13 individer ingå i resultatredovisningen, utan denna baserades på ett urval av sju fall. De sju fallen valdes på kriterierna att 1) utgöra typexempel på övergripande livshistorier av gruppen D2, och 2) att kunna ge belysande, fylliga beskrivningar med djup och sammanhang. Här är det av vikt att poängtera att trots att sju berättelser presenteras i resultatdelen, är alltså samtliga 13 inkluderade i analyssteget. Om *samtliga* 13 hade inkluderats hade detta inneburit en annan behandling av intervjuutdragen, som delvis lett till att de blivit mindre kontextualiserade. Även tidsdimensionen beaktades. I NVivo gjordes detta genom en markering av intervjuutdrag med den ungefärliga åldern eller perioden av livet som respondenten syftade på. Denna strukturering av data möjliggjorde för närläsning av berättelserna i kronologisk ordning.

Tabell 2. Beskrivning av respondenterna vid tidpunkten för intervjun. Endast de sju respondenter som inkluderats i analysen.

IP	Mark	Fred	George	David	Oliver	John	Robert
Ålder	63	61	62	64	60	65	61
SES barn	Låg	Låg	Låg	Låg	Låg	Låg	Låg
SES nu	Medel	Låg	Medel	Låg	Låg	Låg	Låg
Civilstånd	Förhållande	Förhållande	Gift	Ensamstående	Ensamstående	Ensamstående	Förhållande
Sysselsättning	Deltidsarbete	Deltidsarbete	Sjukpension	Sjukpension	Sjukpension	Sjukpension	Arbetslös
Använt narkotika	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Slutat med brott	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej
Antal registrerade brott	97	39	60	65	45	52	22
Antal fängelsedomar	5+	3	5+	5+	4	5+	1

RESULTAT

Under detta avsnitt presenteras de tre studiernas resultat.

Studie 1

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan fängelsestraffets konsekvenser ta sig uttryck i fängelsedömda individers liv?
- Vilka sociala, känslomässiga och praktiska konsekvenser upplever de intervjuade individerna efter att ha avtjänat ett fängelsestraff?

I likhet med tidigare forskning berättas i intervjuerna om olika former av negativa sociala och ekonomiska konsekvenser av fängelset (se Petersilia, 2003). Redovisningen här är uppdelat i huvudteman – självbild, arbete, boende och sociala relationer. Ekonomi hänger ihop med arbete och boende, och det har varit problematiskt för intervjupersonerna att få dessa att fungera på laglig väg efter straffavtjänandet. I intervjuerna berättas också om negativa sociala konsekvenser, inklusive en ökad kontrollbenägenhet från polisens sida. Utöver dessa problemområden som var iögonfallande vid genomgång av intervjuerna fanns det också några mindre framträdande konsekvenser, exempelvis svårighet att få medborgarskap, att förlora körkortet, få näringsförbud eller sjukpension.

I intervjuerna framträder också effekterna av en *stämplingsprocess* som i vissa fall har inneburit att personen drivit mot fortsatt marginalisering, i form av det som Lemert (1951) benämnde ”sekundär avvikelse” då en person internaliserat status som avvikare och börjar agera utifrån sådana förväntningar på sig själv.

Självbild

Filip blev sjukpensionär i slutet av 20-årsåldern. Han har suttit i fängelse ett flertal gånger, huvudsakligen för olovlig körning och mindre narkotikabrott. Han säger att han inte har någon möjlighet att klara sig ekonomiskt på pensionen och arbetar därför svart på regelbunden basis.

I: *Men har du jobbat de här åren nu då eller?*

F: *Nej, jag är ju sjukpensionär.*

I: *Du är sjukpensionär, nej jag bara tänkte pengamässigt hur man...?*

F: *Nej men det klarar jag mig ju så. Det är ju till mat och hyra och det räcker det ju till. Sen får man ju kruxa lite på sidan av, lite svartjobb.*

Filip befinner sig i olika avseende i, eller kanske snarare bortom, marginalen – han tar amfetamin, har blivit sjukpensionär efter alla år i fängelse och arbetar svart. Man bör dock ha i åtanke att det inte alls är säkert att Filip önskar befinna sig någon annanstans. Han var medveten om sin position i samhället och hur han stundom blev bemött på grund av det och uttryckte att han ville bli behandlad likadant som alla andra. Maruna (2001) och Haney (2003) visar att fängelsestraffet kan leda till lägre självkänsla. Möjligen är det inte lägre självkänsla som Filip uttrycker, men väl en självbild där han upplever sig vara annorlunda, och bli annorlunda behandlad av olika samhälleliga institutioner, såväl polis som sjukvård.

Arbete

Fängelsestraffets oavsedda negativa konsekvenser gör fängelsestraffet till en händelse som kan sätta igång en negativ spiral av, vad Sampson & Laub (1997) benämner, kumulativ ofärd (”cumulative continuity of disadvantage”). Denna spiral leder till att lönenivåer hålls nere, avtagande löneutveckling över livsloppet, restriktioner i vilka arbeten som är möjliga att få, vilket i sin tur leder till att ”men tangled in the justice system become permanent labor market outsiders, finding only temporary or unreliable jobs that offer little economic stability.” Intervjuerna i SiS-populationen ger empiriska exempel på detta.

Fängelseerfarenhet minskar möjligheterna till ett arbete på den legala marknaden, dels för att dörrar till den legala arbetsmarknaden stängs (Sampson & Laub 1993), dels för att banden till ”alternativa” arbeten stärks (Moore, 1996).

T: *Men jag fick inget jobb. Men vad ska jag göra då? 'Hej, jag kommer från [namn på anstalt], kan jag få jobb?' Det går inte, det funkar inte så. Du kanske får liksom var två, tre år och så liksom så, men vem klarar sig utan pengar i två, tre år? Då ber man ju sin fru sticka en mössa och lämna tre hål, och så är det ju bara. Så är det ju, tyvärr. Många har det så tufft. Det är synd att man inte har... Visst, du kan få ALU-jobb och sådant, men det blir ingen, det blir inget bröd på bordet. Det klarar man sig inte på.* (Tobias)

Tobias, i exemplet ovan, har en historik av omfattande kriminalitet, långa fängelsestraff och erfarenhet av dess konsekvenser. Han menar att anstaltsvistelsen har hindrat honom från anställning. Ett fängelsestraff medför såväl kortsiktiga som långsiktiga negativa konsekvenser på framtida arbetstillfällen och lön (för genomgång av svensk forskning på området se Nilson, 2002; för amerikansk se Hagan & Dinovitzer, 1999; Pager, 2003). En majoritet av dem som avtjänat ett fängelsestraff inte har något arbete ett år efter frisläppandet (Nilsson, 2002; Watts & Nightingale, 1996). Tidigare forskning på området har även visat att kännedomen om en arbetssökandes tidigare straffhistoria medför att de inte erhåller arbetet. Många arbetsgivare är ovilliga att anställa tidigare dömda personer, och många arbetsgivare begär utdrag ur belastningsregister innan de anställer någon (Pager, 2003; Bushway, 2000; Holzer, 1996).

Mårten har erfårit flera fängelsestraff under sitt liv och pekar på sitt belastningsregister som en faktor som har hindrat honom och i ett avseende är berättelsen ett exempel på hur han, i likhet med andra intervjuade är medveten om omgivningens negativa reaktioner, och låter det påverka hans handlande. Han avstår på dessa grunder att skriva jobbansökan.

M: *ja, dom flesta jobb jag har fått det är ju via kontakter alltså, jag har aldrig fått ett jobb, ja via, jag har aldrig skrivit en sån här jobbansökan eller nåt sånt därnt i hela mitt liv*

I: *nä*

M: *jag har inget cv heller som jag kan visa upp heller, eller nåt sånt därnt, så allting har ju varit via kontakter, eller via, ja arbetsförmedlingen, lönebidrag och såna där grejer, ja det är ju så det funkar*

I: *ja*

M: *för att, det är ju ingen som skulle anställa mig om dom skulle kolla i mitt belastningsregister, dom skulle hoppa tre steg bakåt liksom.*

Tobias berättelse liknar Mårtens. Han försökte även att vara öppen med sin bakgrund men insåg att detta var ett direkt hinder från att anställas.

T: *För det är många som dömer en före detta dömd. Framförallt långtidsdömda då, man blir ju dömd i förväg långt, långt i förväg. Och då när jag sökte jobb i början, jag sökte allting, som lastbilsförare och allting. Vissa var man ärlig mot, 'Har du kriminalregister?' 'Ja!', klick.*

I både Mårtens och Tobias i exemplet ovan är medvetna om vilket bemötande och konsekvenser tidigare fångar får. Människor reagerar starkt på fängelsedömda personer. Det är därför föga förvånande att få tidigare fängelsedömda klarar av att skaffa arbete själva, utan de vänder sig till familj och vänner för att få hjälp (Nelson et al., 1999; Rhodes, 2008; Solomon et al., 2001). Flera av intervjupersonerna berättar att deras sociala kontakter har spelat stor roll när det gäller boende och arbete efter frisläppandet. Det faktum att de sociala kontakterna känner till dem sedan tidigare, och därmed har kännedom om omständigheter kring brottet och straffet, är en av förklaringarna till att de i större utsträckning kan tänka sig att erbjuda ett arbete till de före detta (Rhodes, 2008). Förekomsten i belastningsregistret är sannolikt inte på samma sätt en stigmatiserande faktor bland familj och vänner. De sociala banden utgör en alternativ väg att komma in på arbetsmarknaden utan att ens kriminella bakgrund avslöjas med alla konsekvenser som detta medför, så som negativa reaktioner från kollegor och den formella behörighetskontrollen (Rhodes, 2008). Oskars vän hjälpte honom att få arbete när han kom ut från ett av sina fängelsestraff:

O: *En polare till mig jobbade kvar på posten där och han... kunde fixa så jag kunde jobba även fast jag fanns i straffregistret och det liksom.*

Det finns också exempel på hur man använder tidigare kriminella vänner för att få ett arbete, något som Tobias gjorde.

T: *Och så fick jag ju [nämner ett yrke] via andra kriminella. Alltså som hänvisar känner någon någonstans, som kan rekommendera. Annars är du ju bränd, det är bara att glömma att få någonting.*

Hittills har konsekvenserna handlat om svårigheterna att lyckas etablera sig på arbetsmarknaden, men det finns också exempel på att personer till följd av straff förlorat arbete. Ola, i fallet nedan, använde heroin under många år, med efterföljande anstaltsvistelser. Han lyckades dock sluta och få ett stabilt yrkesliv. Detta förändrades efter 11 september 2001 då säkerhetsrutinerna skärps för de anställda.

O: *Men sen, jag jobbade ju inne på Arlandas område, runt om bland flygplanen och allting... Det ja... det vart mycket hårdare säkerhet där i början av 2000-talet, så jag fick inte vara kvar där. Jag hade ju såbär, vad heter det, tillfälligt bara, inget tillträde till området, men sen så när de kraschade in planen där då... drog de in alla de där och sen var alla tvungna att ansöka om tillhörighet i de känsliga områdena. Det fick inte jag, givet min bakgrund så fanns det inte så mycket jobb kvar där för mig.*

Även i de fall då de dömda personerna sökt lösa problemen med att hitta ett arbete, exempelvis genom att öppna egna företag, har deras bakgrund kommit i deras väg. Oskar arbetar på en flyttfirma, som han var med och startade tillsammans med några vänner, men han fick problem även här.

O: *Jag och två polare drog igång den [firman] då, ja det blir väl tre år sen nu. Men, jag och min kompis som också är straffad, vi fick då, vi fick inte stå på firman, för då fick vi inget trafiktillstånd eller nåt sånt där.*

Boende

Även boendesituationen påverkas negativt av fängelsestraff. När Bobo frigavs från fängelse upplevde han att omgivningen reagerade starkt på honom när han skulle försöka att ordna ett stabilt boende. Konsekvensen blev provkontrakt under flera års tid.

B: */.../och sen gjorde jag den anstaltsvistelsen och sen så kom jag hem och sen var det ju svårt att börja om med lägenhet och sånt så jag bodde först ihop med den kvinnan då, i hennes lägenhet vettdu och så tänkte jag, vi bara slogs och hade oss allt möjligt, och så hade det väl gått ett år eller nånting så gick jag ner på [ett ortnamn] och sa det "fan jag vill söka en lägenhet" 'njae, vi är lite rädda för dig' sa dom. 'Jaså, vadå då?' 'Men du bodde ju därnere på Storgatan.../.../ 'Ja, men du förstår ju, vi kan ju inte bara sådär: 'näbä, men hur löser vi det då' 'ha, du får prova med ett sånt där provkontrakt då, man förlänger då en gång i månaden', så så började det. Och det hade jag ändå tills jag flyttade därifrån, två år sen nu...tre år sen...så jag hade provkontrakt i tre år, för jag ville inte byta över det till ett fast kontrakt för då har du tre månaders uppsägningstid belt plötsligt, bättre att ha en. När det löper ut dessutom.*

En kostnad som fängelsestraffet kan medföra är att man blir av med den bostad man hade innan straffet verkstälts, antingen som en direkt konsekvens av fängelsestraffet (att man inte ha råd att ha bostaden kvar) eller indirekt som exempelvis en konsekvens av ett avbrutet förhållande (Nilsson & Tham, 1999) som i Bobos fall. Flera intervjupersoner var helt utan bostad efter frigivning och fick undvika hemlösheten genom att bo hos bekanta eller på ungarshotell som tilldelats dem av socialtjänsten. Oskar i exemplet nedan, ville undvika att känna sig utsatt och utslagen som när han tvingas bo på ungarshotell. I förhållande till ett stämplingsperspektiv kan denna reaktion tolkas som ett motstånd mot att vara en av "dem" (utslagna). Likväl har detta blivit en realitet.

I: *Hur har det sett ut då? Har du haft bostad kvar och sådana där grejer?*

O: *Nä, det har jag inte. Oftast har det varit att man har försökt gå till soc då och se vad de kan... Ja men då får man ju bo på något... ja ungarshotell typ... och det är inte så jävla trevligt. För jag har ju bott... Om man flyttar hem till polare så... så... bor man i varje fall bra, känns det som. Känns inte lika utsatt, och att man är lika utslagen liksom.*

Medveten om vad som väntar vid frigivning utan bostad, valde Håkan att söka kvinnor och gamla vänner som han kunde övernatta hos. Detta ledde dock inte till några långvariga lösningar på hans bostadslöshet.

H: *Nej det har blivit att gå ut på krogen och skaffa tjejt som fan.*

I: *Det har varit så?*

H: *Ja det har det. Då är det väldigt bråttom.*

I: *Ja det kan bli kallt annars.*

H: *Ja fyfan, jamen det är inte kul. Men oftast när man kommer ut från fängelset och så, så får du ingen hjälp med bostad och sånt inifrån. Och då har du kommit ut direkt på gatan. Och liksom, där står du med din jävla väska och "Jaha, och vart ska jag ta vägen nu då?"*

I: *Vad har du gjort då?*

H: *Nä jag har åkt hem till kompisar det första då, det har jag gjort. Men det går ju bara några dagar då, sen har man ju fått fixa någon tjej som man börjar vara lite hos...*

I: *Det är så, det har hänt flera gånger?*

H: *Ja det har hänt flera gånger, det är ingen rolig situation.*

Boendesituationen kan också påverkas på grund av att personen och dennes familj tvingas flytta. I Tobias fall skedde det i samband med en polisutredning där han blev gripen av polisen i sitt hem och inför grannarna. När han kom tillbaka erfor han och hans fru starka negativa reaktioner från omgivningen och de beslutade sig tillslut att lämna området. Bland annat kastades ägg på deras bostad.

T: *Och så var vi ju tvungna, liksom när det hände, var vi tvungna att liksom flytta och sådär, och det var ju tufft för min fru också. Där vi bodde innan, vi bodde i [område i Stockholm] /.../ då kom de liksom när de tog mig, fast den gången så vart jag släpp efter 16 dagar liksom och så vart jag tagen igen. Men det var ändå det var 20 poliser, fullbevapnade med k-pistar och grejer, så grannarna trodde man var någon terrorist liksom. Det var bara att flytta, det gick inte att bo kvar. När man kom såhär, grannarna bara tog tag i ungen och liksom... Vafan, jag har aldrig gjort er nåt illa.*

Det sociala livet i grannskapet påverkades av de täta poliskontrollerna som fortsatte även efter flytten. Detta påverkade också Tobias vänner som även de utsatts för kontroller.

I likhet med flera andra har också Janne haft polisnärvaro i sin omgivning lång tid efter att han avtjänat sitt straff. Det blir en ständig påminnelse om hans förflutna och om vad polisen ansåg om honom.

I: *Har polisen haft koll på dig efter, alltså de sista tio åren?*

J: *Njaj, nu var det säkert tre år sen sist ungefär. Men innan dess var det ibland att de åkte förbi sådär och kollade sådär. Det gjorde de rätt länge efteråt, flera år.*

Björn har ett omfattande brottsregister, många domar och år av drogbruk bakom sig. Björns exempel nedan, visar ett mycket komplext förhållande mellan honom och polisen under årens lopp – ett förhållande präglad av såväl slagsmål i samband med gripanden, som långtgående försök från polisen att påverka Björns arbetsgivare. Det intressanta är att polisen fortsatte att handla på basis av sin syn på Björn som avvikare och slagskämpe. En uppfattning som grundlagts under tidigare år. Även när han hade slutat begå brott och avtjänat sitt sista fängelsestraff, behandlades han med misstänksamhet under många år.

B: *Då var vi katt och rätta. Slogs alltid. Varje gripande slogs jag. De hatade mig verkligen, men... det har tagit många år här sedan jag slutade begå brott. Kanske två år sedan som polisen började acceptera mig. Och säger 'Fan vad schysst att det funkar för dig, att du håller'. Men det tog många år du vet. Fan vad de hatade mig. Då när jag, jag berättade att jag stod i dörren och det skötte jag skitbra, det var aldrig slagsmål på krogen när jag jobbade i dörren. Så fort jag inte jobbade den belgen, då var det fullt slagsmål. Varje gång jag jobbade var det hur lugnt som helst. Så fick krogägaren, han som ägde krogen då, ett brev från polismyndigheten där det stod 'ta väck det svinet i dörren, annars ska vi skicka alla myndigheter på eran krog'. Sjuket du. Och stämplad av polismyndigheten och allting. Han visade mig, nästan olaga bot.*

Det sociala livet

Det livet inom familjen har påverkats hos flera intervjupersoner. Filip har, som tidigare nämnt, en historik av många och korta fängelsestraff. Under årens lopp har han haft sparsam kontakt med sin dotter. Delvis på grund av mängden anstaltsvistelser och delvis på grund av ett liv han lever utanför murarna som präglas av drogbruk. Det är långt att åka till fängelset för att kunna upprätthålla en nära relation och när han är i frihet så upplever han svårigheten i att hitta en fungerande föräldraroll och en relation som inte är distanserad.

I: *Får du, får du besök och sådär här eller?*

F: *Neej, det har det ju inte varit nåt nu. Det är ju långt att åka. Nu blir ju det här som hemmaanstalten för mig eftersom jag är [ortsnamn], annars har det ju varit [annat Ortsnamn] och då är det ju närmare för morsan och... Ja, men sen, min dotter är ju så pass gammal så det är liksom, ah jag ringer hem och sådär.*

I: *Hur gammal är hon?*

F: *Hon blir 17 nu. Mm, så att jag menar det är ju liksom inte så...*

I: *Hon är vuxen nu...*

F: *Jaja, hon har ju ett eget liv liksom. Man får vara glad att hon pratar med mig i telefon (skratt).*

I: *Men ni hörs av i telefon och...?*

F: *Jaja, herregud, jag får kort och julkort och såhär. Saknar mig och... Vi har ju rätt bra kontakt ute ändå, även om det inte så som det bör vara. Jag har ju väldigt svårt att vara, jag vet ju hur det är att inte ha en mamma och pappa, men det är jävligt svårt att vara en också, det måste jag säga för att liksom jag vet ju precis hur det är, som jag inte vill. Men samtidigt blir det lite så jag är va, och det är jag ju inte alls nöjd med.*

I: *Nä...*

F: *Men hon är ju medveten hon med, och hon säger ju det både hon och jag, vi vet om det och vi ska försöka bli bättre på det. För vi börjar liksom, vi måste börja umgås mer så att det inte känns som främlingar för varann.*

Ivar avtjänade ett långt straff för ett grovt brott och initialt hade han och hans fru tänkt hemlighålla detta för att skona barnen. Det fungerade emellertid inte och barnen drabbades av omgivningens negativa reaktioner.

I: *Så ni har fortfarande inte berättat (för barnen)?*

IV: *Jo det kom sen, i slutändan var vi tvungna att berätta du vet, för det kan ta konstigt på barnens hjärna.*

I: *Annars får de veta på annat håll?*

IV: *För de blev, i skolan började folk, barn började berätta om mig. Din pappa sitter i fängelse för det där [brottet]. Det var inte kul och barnen grät och det blev slagsmål i skolan, det var inte kul. Det har orsakat min familj mycket lidande faktiskt.*

Louises barn omhändertogs och togs ifrån henne. Hon kunde, vid intervjun, inte redogöra för varför barnen omhändertogs och hur omhändertagandet gick till.

L: *Åh... ah [barnets namn] fick jag inte tillbaka när jag kom ut.*

I: *Vad var, vad var anledningen, vad var...?*

L: *Ah jag vet inte, jag har fortfarande inte fått svar på det... Jag förstår det fortfarande inte själv.*

I: *Nej...*

L: *Om de velat kunnat gett mig en chans, de hade kunnat skicka mig till nåt ställe med henne... liksom. Det fanns ju inget som hade visat på att jag hade missbruk eller någonting för polisen tog ju prov... på mig. Så jag har ingen aning.*

En komplicerad och, efter fängelsevistelsen, försämrad relation mellan intervjupersonerna och deras barn är ett återkommande tema i intervjuerna. Det finns också exempel på hur intervjupersonerna förlorat kontakten med övriga anhöriga. Familj och släkt har känt skam och besvikelse gentemot intervjupersonerna och vänt dem ryggen. När Anders, som har ett långvarigt och tungt narkotikamissbruk, dömdes till ett långt fängelsestraff fick han erfara släktens reaktioner. De vågade inte träffa honom längre.

I: *Är det någon som efter att du suttit och sådär, som börjat ta avstånd från dig eller har de sociala kontakterna förändrats..?*

A: *Ja farsans sida av släkten. De vågar inte ens träffa mig.*

I: *När du är ute och...*

A: *Ja. Såna som, min farsa har släktingar uppe i [ortnamn], såna som aldrig har träffat mig. 'Näe, men ska du komma med honom, då går det inte att du sover här.' Så, men... det är ingenting som har stört mig.*

Också Oskars kontakt med sin bror och släkt har minskat gradvis under årens lopp. Berättelser som liknar hans återkommer i flera av intervjuerna. Olika anstaltsplaceringar i olika delar av Sverige har reducerat antalet besök. Den som sitter inne är, som Oskar formulerar det "borta".

I: *Har du kontakt med honom [bror]?*

O: *Ja lite, ja lite sådär faktiskt. Inte... Jag har inte så bra kontakt med några i min släkt sådär egentligen, och det... Det har väl kommit från åren som jag har varit borta liksom.*

Internationell forskning visar att ett straff kan få stora konsekvenser även för närstående personer till den straffade, inte minst ekonomiska sådana (Braman, 2007). En inkomst försvinner men utgifterna består. Detta bekräftas i flera av våra intervjuer.

Studie 2

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan vändpunkten som begrepp användas för att förstå upphörande av den kriminella karriären?
- Hur kan vändpunkten ta sig uttryck?

Resultaten bygger på intervjuer med två personer. Tomas är en av SiS-ungdomarna och när intervjun genomfördes 2010 var han 38 år gammal. David tillhör gruppen Klientelpojkar och var 62 år gammal år 2010 när intervjun genomfördes.

Tomas

Efter en svår uppväxt tillsammans med en psykiskt sjuk mor och en frånvarande far började Tomas använda droger under tonåren. Detta ledde så småningom till att han placerades i fosterhem. Mellan åldrarna 17 och 19 satt han av tre fängelsedomar. Den första efter att ha smugglat narkotika från ett annat nordiskt land, den andra var för misshandel och den tredje för stöld. Följande citat beskriver en typisk dag under de år då Tomas var som mest aktiv:

T: *Jag var ute hela natten och sov hela dagen. En vanlig dag åkte du in till stan, du gick till Plattan [ett stort torg mitt i Stockholm] på eftermiddagen, där alla möttes. Och detta var början på 90-talet, då hängde alla skurkarna ute. Och det fanns en hel del människor, gäng, där. Och det var alltid någon som hade pengar och droger. En dag var jag, en annan dag var det någon annan. Du hängde ute, använde droger, kanske någon gick hem. Men vi stannade alltid ute, kanske rånade vi någon på kvällen, ibland ett par rån. Det är hur det var. Och då kanske du gick ut och gjorde några inbrott om du inte hade fått tillräckligt med pengar från rånen, till fyra eller fem på morgonen när Centralstationen öppnade. Då gick du och åt frukost någonstans, och sen sov du. Så där höll det bara på.*

För att tjäna pengar och finansiera sin droganvändning (främst amfetamin och kokain) stal och rånade Tomas. Under sitt liv förlorade han sin bostad tre gånger. Den tredje gången blev hans kontrakt uppsagt, dels för att han ansågs vara ekonomiskt "opålitliga" och underlåtit att betala hyran). Trots detta har Tomas, enligt egna uppgifter, de senaste 12 eller 13 åren varit "helt drogfri", "laglydig" och levt ett "ganska normalt liv".

I: *Vad hände för 12 år sedan?*

T: *Jag kände att nog var nog, med mitt liv som jag levde då*

I: *Hur var ditt liv för 12 år sedan?*

T: *Mitt liv 12 år sedan förlorade jag mitt hem för tredje gången, eller kanske det var lite mer, 13 år sedan, kanske. Det var då jag började tänka, eller jag hade gjort det på länge, faktiskt, redan när jag var 19. Jag var som "detta*

fungerar inte". Men. . . Jag förlorade mitt hem, sov på min mosters soffor. Och hon sa: "Fan, du måste göra något ". Och det, jag vet inte, hade många sagt att många gånger, men det sjönk in. Jag kontaktade en tolv-stegs tjänst och började delta i möten, och. . . gjorde det ett tag. Det gick upp och ner, men då hade jag ett riktigt återfall, en black-out i en månad, jag minns ingenting. Jag gjorde en hel del sjuka saker, bara. . . det var bara mörket under en och en halv månad. Och efter det, var det som om jag bara. . . slog i botten. Eller, jag menar, du kan gå för evigt, men jag, jag tog ett beslut. Liksom, nu är det tillräckligt.

"Om du råkar ha ett par dagar utan droger", fortsätter Tomas, "och. . . du vet. . . att du vill sluta. Då kanske du är mycket mottaglig för förändring, eller något nytt". I detta skede, genomgick han också behandling för sitt missbruk och började i psykoterapi som han skulle fortsätta att delta i flera år. Tomas började även i yoga. Till denna dag deltar Tomas fortfarande i tolv-stegsprogrammet. Detta visar tydligt på en process som han fortfarande försöker upprätthålla. Så som Tomas berättar sin livshistoria, framkommer att det är en kombination av omständigheter och händelser som verkar ha varit avgörande för hans upphörandeprocess. Det går även att se spår av vad Maruna benämner "drifting" - Tomas säger att "det gick upp och ner" ett tag, och i berättelsen framkommer även återfallet i kriminalitet och droger. Den sekvens som beskrivs av honom kan ses som en process som innebär att förlora sitt hem för tredje gången, deltagandet i ett tolv-stegsprogram, psykoterapi, slå botten, börja med yoga och ta "ett beslut" som medfört en förändring i livet.

Även om begreppet vändpunkt är klart användbart för att fånga och reda ut framträdande förändringsprocesser i Tomas liv, är det också mycket viktigt att förstå det omgivande sammanhanget. Varje enskild händelse kan inte isoleras från de processer som dessa är en del av. I tolkning av Tomas berättelse utgör hans tredje hemlöshet vändpunkten, eftersom detta är det första svaret Tomas ger på frågan "Vad hände för tolv år sedan?" Detta påbörjade en process av kognitiv förändring ("detta fungerar inte"), där han driver fram och tillbaka och fram ett tag (inklusive "när botten") som en del av upphörandeprocessen. Han når ut "och börjar engagera sig i sådant som genererar förändringar i termer av social kontroll och vardagsrutiner. Hemlöshet i sig är inte en vändpunkt, det blir en vändpunkt på grund av en väv av processer som genereras i tid och rum. *Processerna kring vändpunkten verkar lika viktigt att förstå som vändpunkten i sig.* Det är inte alls säkert att Tomas ska upphöra med brott när han förlorar sitt hem med tanke på att det "drivande" som sker därefter inte är en konstant progression mot upphörande. Därför är den avgörande frågan; inom vilka sammankopplade processer som vändpunkter framträder? Om vi betraktar vändpunkter som framträdande inom processer som inte är linjära mot upphörandet innebär det att vi måste studera dessa processer mer ingående. Detta verkar mycket viktigt, eftersom det måste vara här som nyckeln till individens framtida livsförlopp ligger.

David

Ett kanske ännu tydligare exempel på vikten av att studera det inbördes, eller snarare den parallella karaktären av ömsesidigt viktiga, processer kommer från David. I backspeglarna kan man konstatera att han har en lång och omfattande kriminell karriär bakom sig. Vid en ålder av 16 år påbörjade David ett sex år långt fängelsestraff för mord. Han ägnade större delen av sitt ungdoms- och vuxenliv åt brott: bedrägeri, inbrott, stölder och att sälja och använda droger:

I: *Hur tänkte du om dig själv, jämfört med personer i din ålder?*

D: *Ja, vad folk i min ålder, vad de gör? . . . Alla har jobb, alla familj. . . två eller tre barn, kanske. Det är det vanliga, att de är etablerade i det sociala livet. De har ett stabilt socialt liv. De har vanor, rutiner. Men allt det, det är inte för mig, eftersom jag aldrig har levt så. Inte ens när jag var barn, jag växte inte upp i en trygg miljö. . . så jämfört med andra, jag tror jag är lite udda. Olika. Men på samma gång, jag tror jag har kommit längre än dem, har jag mer insikt, kanske. . . De bor bara i deras lilla teater.*

I: *Känner du dig förlorad?*

D: *Nej, jag känner mig inte alls förlorad. Men jag känner mig vilse i det här samhället. . . men här [i sig själv], är jag definitivt inte förlorad.*

David beskriver sig själv som en livslång "sökare" och en "vagabond". I hans berättelse går det att skönja ett motstånd mot vad han uppfattar som konventionella normer, vad man "bör" göra:

D: Jag har varit en utstött, jag var en udda figur på brotts- och narkotikascenen också. Jag har inte hört hemma där och jag har inte hört hemma i den vanliga världen heller. På något sätt har jag varit i mellan.

I: Kan du utveckla detta lite?

D: Allt detta, åka i fängelse och droger och brott, jag har inte hört hemma där, du vet, och jag har inte hört hemma i det vanliga Svensson-livet heller. Jag har inte hört hemma någonstans.

Under 1970-talet när David var i 20-årsåldern engagerade han sig i andlig rörelse. "Det är inte en religion," säger han, "men snarare ett sätt att se inåt, in i sig själv." Detta engagemang beskriver David som en av de viktigaste sakerna för hans utveckling. "Det förändrade mitt liv från en dag till nästa". Detta verkar vid en första anblick vara ett uttryck som kan tolkas i termer av en distinkt vändpunkt. Men, beakta min följdfråga:

I: Så, vad skulle du säga har haft störst betydelse för dig när det gäller att komma bort från droger, kriminalitet och så vidare?

D: Jag tycker det är i grunden om mognad. Du inser att detta inte är för dig längre. Jag minns den sista tiden, brottslighet, droger och amfetamin, jag var så trött på det. Men jag hade inget val, om man kan säga så. Jag hade ingenting att ersätta det med. Men det är svårt att hitta en väg ut när du är hög som ett hus.

Här är den andliga delen av Davids liv helt frånvarande. Det kan således inte tolkas som en ny händelse som ligger till grund hans slutliga upphörande med brottslighet. Det är däremot mognad som David beskriver som avgörande. Men mognadsprocessen i sig var inte tillräcklig - David fortsatte att begå brott. Som en del av denna mognadsprocess, mötte han en kvinna 1980. Detta är en förändring i hans liv. Som en "sökare", insåg David att han sökte efter en relation, en insikt som blev tydlig när han började komma upp i ålder:

I: Om jag har förstått er rätt, när du var med henne, ägnade du dig inte åt droger och kriminalitet så mycket?

D: Jag gjorde det inte alls. Eftersom hon ställde krav, jag gick på heroin då också. Så hon sa, det är antingen jag eller droger. Jag var kär så jag valde henne. "Om du slutar ska jag vara där för dig 100 procent", sa hon.

Och jag menar, jag var liggande hemma på avgiftning och hade ett återfall, och när hon fick reda på det började jag med amfetamin i stället. Jag gjorde en månad av det, och då hon fick mig sluta det, och när jag vände mig till alkohol, ställde hon krav där också. Men det var svårare att sluta med det.

I: Det var svårare att sluta med alkohol än amfetamin?

D: Det var svårare eftersom jag var tvungen att ha något.

I Davids berättelse ser vi att förhållandet med kvinnan framstår som en tydlig förändring i hans kriminella karriär. Ett tag ägnade han sig inte "alls" åt brott eller droger. Hans vilja att sluta var i kombination med den sociala kontroll som relationen utövade på honom. Men när vi följer hans berättelse djupare ser vi att det verkligen var en process, en kamp, där David bytte från en drog till en annan. Förhållandet tog så småningom slut, vilket förde David tillbaka till ett liv på gatan, fokuserat kring droger, stölder och bedrägerier. För att "komma ut ur" det liv han levde, lämnade David slutligen i fyrtioårsåldern Sverige och bodde utomlands i flera år. Såsom framgår av citatet ovan, trots att han flyttar utomlands och på så vis abrupt bryter med det dåvarande livet, är detta inte tillräckligt för att han ska upphöra med brott och missbruk:

D: Det är, att sluta göra det här, det är precis som att bli någon annan. Och bli någon annan händer inte över en natt. Jag slutade med amfetamin, slutade med heroin, men hela det här missbruket var kvar så jag bytte till alkohol, och senare, när jag flyttade utomlands var det en hel del festande med syra och rökande, dricka öl och drinkar. Allt fanns kvar, det som faktiskt fick mig att börja försvann inte med att lämna landet.

I: På vilket sätt. . . ?

D: Ja, jag var trött på den där korruperade världen och folket, stöld och bedrägeri, och jag fick även HIV.

I: Det [HIV] var viktigt för dig [att avstå]?

D: Ja, på sätt och vis, men jag gjorde droger och brott flera år efter det.

Det finns mycket av intresse här. I början nämner David begreppet identitet: att upphöra med brott är "precis som att bli någon annan". Några år senare, som en del av ett straff och behandling, får David arbeta på en båt. "Det var viktigt", säger han. "Det gav dig en identitet, som, jag är en

sjöman." Även här ser vi vikten av att skapa en ny känsla av identitet, som ges avgörande betydelse i Maruna's (2001) arbete. Även det faktum att David fick HIV tillskrivs betydelse.

I Davids berättelse kan vi se flera händelser och processer som ofta verkar tyda på en vändpunkt eller en process av förändring i den kriminella karriären: det andliga engagemanget, en vilja och lust att sluta, förälskelse och ett förhållande, utbrott från det förflutna genom flytt utomlands, en ny känsla av identitet och få HIV. *Men ingen av dem verkar vara framträdande nog för att David ska upphöra helt med brott.* Vi måste acceptera att dessa processer bör ses som en helhet, att vi måste studera processen av upphörande i alla dess dimensioner, tillsammans blir det "story of the road taken to it" (Becker 1992, s. 209). Det var inte förrän David engagerade sig i den andliga rörelsen som tanken att förändra livet kom. Kanske bör detta tolkas som en vändpunkt eftersom det är en händelse som medför tydliga förändringar i hans liv. "När det gäller min utveckling, " säger David, "det är vad som betytt mest. Utan den är jag inte ens säker på om jag hade varit i livet. Kanske hade jag, men typ utanför livet i alla fall, du vet?" Även Davids förhållande under 1980-talet är en viktig vändpunkt. Det gjorde han försökte ändra på sitt liv, och det gjorde även att han upphörde med brott ett tag.

För att förstå sammanhanget för dessa vändpunkter, och hur Davids förändring mot upphörande är det återigen nödvändigt att ägna stor uppmärksamhet åt de omgivande förloppen, att se hur förändringarna blev möjliga genom tidigare erfarenheter, processer och händelser, och hur en vändpunkt i sin tur gjorde framtida förändringsprocesser möjliga. Även här, liksom i fallet med Tomas, ser vi hur en process av upphörande med brott är mycket komplex och att de måste analyseras mot bakgrund av den kontext inom viken den äger rum.

Studie 3

Studien har följande frågeställningar:

- Hur kan uppehåll av den kriminella karriären förstås?
- Vilka uttryck kan uppehåll av den kriminella karriären ta?

I nedanstående avsnitt kommer två typer av uppehåll med brottslig aktivitet att särskiljas: *tillfälliga uppehåll* ("intermittency as continuity") och *försök till förändring* ("intermittency as attempted change"). Tillfälliga uppehåll avser perioder där inga brott begås, men där det inte finns något långsiktigt syfte att bryta med det kriminella livet. Försök till förändring avser misslyckade försök till avbrott av den kriminella karriären, och belyser därmed en vilja till förändring som inte kunnat realiseras på grund av olika omständigheter. Fynden är centrerade kring två sociala institutioner som anses ha stor betydelse för upphörande med brott, sysselsättning och relationsbildning. Dessa två kan anses vara viktiga, inte bara enligt empiriska resultat i denna studie utan även enligt den befintliga litteraturen på området (Bersani et al, 2009; Laub et al., 1998; Savolainen, 2009; Uggen & Wakefield, 2008).

Tillfälliga uppehåll

En form av förändring i brottskarriären är där gärningsmannen under en betydande tidsperiod "håller upp", "tar time-out", upplever en tillfällig "utbrändhet" eller tar en "paus". Dessa episoder inträffar sällan så abrupt som ordet uppehåll antyder, utan utgör snarare gradvisa processer att tillfälligt minska (och upphöra) med brott. Ett exempel på sådana tillfälliga uppehåll ges av Mark som vid tidpunkten för intervjun var 63 år gammal. Mark växte upp med sin mor och styvfar i Stockholm och beskrev sin barndom som "lycklig" även om hans styvfar "arbetade och drack för mycket" och hans mor var "en mycket nervös och stressad person, kunde lätt ge mig en örfil, men. . . alla barn fick det från deras föräldrar där jag växte upp". Han fullgjorde sin militärtjänstgöring men blev efter det utslängd från sitt föräldrahem "på grund av mitt långa hår, som jag vägrade klippa. . . fram tills dess hade jag stannat borta från gatan, bort från alkohol, droger och kriminalitet". Men efter att ofrivilligt ha lämnat föräldrahemmet hamnade Mark på gatan, där han "bodde i många år". Genom åren har han avtjänat flera fängelsestraff. Hans narkotikabruk utvecklades under denna tid som en integrerad del av hans kriminella karriär. Han har totalt 97 registrerade brott, bland dem 37 narkotikarelaterade, 10 egendomsbrott, 6 bedrägerier och 1 våldsbrott.

I: *Fanns det gånger [då] när du trodde att du ville sluta?*

M: *Nej, men jag ville hålla upp. När jag kom ut ur fängelset, ville jag inte gå rätt ut på samma spår igen, men det var för många skäl. Jag ville ha en timeout, du vet, och jobba lite, göra lite ärliga pengar, och sedan åka tillbaka [här hänvisar Mark både till "åka tillbaka till fängelset", och vad som kan kallas "ett kriminellt liv"]. Jag ville inte komma ut direkt från fängelset, eftersom jag hade sett människor komma ut, vara ute i ett par veckor, göra inbrott och droger, och sedan komma tillbaka, att få ännu hårdare straff. Jag ville komma ut ett tag, vara fräsch och ha bra hälsa. Men drogerna och det livet började suga in mig igen, för det var den jag var.*

Mark gick igenom flera sådana perioder av "hålla upp" som dock inte var försök att uppnå någon bestående förändring i livet. Marks berättelse kan snarare tolkas i termer av kontinuitet där det fanns inslag av uppehåll. Det förklaras av Mark som en del av hans identitet ("Det var den jag var"). Förändringar i livsstil eller rutin var inte menade att orsaka ett varaktigt upphörande med brott, utan var snarare en ofta oavsiktlig, "paus" i att begå brott.

Liknande uttryck finns i fallet Fred. Fred var 61 år gammal vid tidpunkten för intervjun och hade en lång och mångsidig historia av brottslighet. Totalt har han 39 registrerade brott, bland dem 11 stölder, 7 narkotikarelaterade brott, 4 våldsbrott, och 2 bedrägerier. Fred växte upp med sin mor och har aldrig träffat sin far. Om hans mor berättar han att hon "kom hem med en massa fyllon, som försökte tala om för mig hur man betar sig". Vid femton års ålder började Fred stjäla bilar och göra inbrott. Hans kriminella bana fortsatte in vuxenlivet. Att han fick ett jobb och inledde en relation resulterade inte i att han upphörde med brott, men kan sägas ha bidragit till att göra brottsligheten mer sporadisk. I detta utdrag ur intervjun beskriver han en episod, ur hans liv under 1970-talet, när han bodde med sin flickvän.

F: *Så när det blev alltför bråkigt hos oss fick jag sova hos min vän. Så jag gick ut, köpte en kvarting sprit och gjorde några rader, åkte in till stan och gjorde alla möjliga dumma saker [slogs, stal]. Sen åkte jag till min vän, sov och klev upp och jobbade nästa dag.*

I: *Så du lyckades behålla jobbet under den tiden?*

F: *Åh ja, jag lyckades med allt, oavsett hur fucked up jag var. Verkligen skrämmande om du tänker på det. Det var bara en gång, nej två, när det blev något av det [en varning på jobbet], men jobbet gjorde detta liv möjligt. . . Jag slutade aldrig riktigt. . . då, men jag arbetade fortfarande, jag körde till och med buss, hade jag alla typer av jobb. Sen höll jag upp ibland. Jag arbetade på en bank tills de var tvungna att låta mig gå. Senare arbetade jag ibland nätter på en bensinstation, sålde grejer [droger] till människorna där.*

"Jag har aldrig tänkt på att sluta eller något liknande" fortsätter Fred. Även här finns det en uttrycklig avsaknad av vilja till förändring. Tvärtom han påstår att han lyckades han med allt oavsett hur "fucked up" han var, vilket är ett uttalande som uttrycker kontinuitet. Orsaken bakom denna möjlighet är de "typer av jobb" han hade: nattarbete på en bensinstation, fabriksarbetare eller som busschaufför, vilket Fred kunde kombinera med narkotikabruk och annan brottslighet. Detta "extraknäck" i brott (Steffensmeier & Ulmer, 2005) skedde regelbundet, och den enda förändringen i den kriminella karriären som Fred beskriver är under den tid han arbetade på en bank. Den strukturerade och rutinmässiga verksamheten medförde en stark social kontroll vilket fick honom att "hålla upp, ibland". Ofta var dock jobben tillfälliga och Fred upprätthöll inte sitt konventionella liv för några längre perioder. Detta sicksackmönster har även identifierats i kvantitativ forskning om kriminella karriärer.

Följande utdrag från intervjun med George visar den tidsmässiga dimensionen av denna form av oregelbundenhet. Det tenderar att vara närvarande i tidigare snarare än senare faser av den kriminella karriären, vanligtvis när mannen beskriver sig själva som "unga" och "fortfarande i spelet". George har totalt 60 registrerade brott, bland dem 41 stölder, 5 bedrägerier, 2 fall av våld, och 2 narkotikarelaterade brott. Han tillbringade största delen av barndomen i fosterhem, började sin brottsliga karriär i början av 1960-talet med narkotikamissbruk och stöld, och beskriver sig själv som "en bra tjuv":

G: *Jag började tidigt, började jag. . . sen höll jag upp ett tag, under 1980-talet, var gift och började studera, gick yrkesskola och blev snickare.*

I: *Just det.*

G: *Sen skilde jag mig, öppnade min verksamhet igen [började begå brott]. Jag var inte nöjd som jag bodde, så jag flyttade mellan olika världar, på ett sätt. Men jag försökte aldrig, du vet, att stanna, inte tillbaka i dessa dagar. Jag var fortfarande ung, på sätt och vis fortfarande i spelet. Det bara typ hände.*

George "håller upp ett tag" under 1980-talet, då han gifte sig, började studera och blev snickare. Men han beskriver samtidigt en parallell process där han "rör sig mellan världar. . . är fortfarande med i spelet". "Jag var inte nöjd hur jag levde", "jag var fortfarande ung" säger han. Han säger vidare att "dessa episoder av att inte begå brott bara typ hände". Liknade berättelser finns i andra livshistorier:

J: *Jag tog några raster när jag behövde dem, när jag hade pengar eller en flicka eller kände mig utbränd, men snart började jag att kasta tärningarna [begå brott och ta droger] igen. . . Jag hade ingen anledning att sluta, ville inte sluta, tiden gick fort, saker flöt på och jag hade roligt. (John)*

O: *Jag tryckte "paus" ett par gånger när jag var ung [i tjugo- och trettioårsåldern] tog uppehåll ett par månader, gjorde en del hederligt arbete som byggjobbare eller vaktmästare, du vet, men jag menar, det var bara perioder. (Oliver)*

R: *Sluta? Jag slutade aldrig, inte då. Tja, jag menar, när du var i fängelse, naturligtvis, och kanske jag gjorde det ett par gånger när jag var ute också, som fanns en gång hade jag en flickvän och jag höll upp ett tag, tills vi började göra saker [brott] tillsammans, men du vet. . . inget mer. Jag var snart igång igen. (Robert)*

Männens berättelser pekar på att de befinner sig i faser av livet där ett avslut av den kriminella karriären (ännu) inte är önskvärt (se Katz, 1988). Tillfälliga förändringar i social kontroll och rutin aktiviteter, såsom hitta tillfälligt arbete eller är i ett förhållande, kan medföra förändringar under en tidsperiod i de intervjuade männens liv och därmed utgöra en form av oregelbundenhet i brottskarriären. Men dessa förändringar kan också förstås som en form av kontinuitet. Mer eller mindre tillfälliga "avbrott" följs av perioder med brott.

Dessa faser av den kriminella karriären är med Matzas (1964) ord, episoder av "postponing commitment, evading decision" (s. 28). Ibland kan det gå veckor, månader och till och med år utan att begå brott (som i fallet med Fred när han arbetat på en bank, och i fallet med Georges äktenskap och yrkesskola), men det beskrivs som en paus eller en fas av att hålla upp och aldrig riktigt ett försök att uppnå en mer varaktig förändring. Som David, en annan klientelpojke, som jag kommer tillbaka till nedan, uttrycker det: "Jag ville inte sluta eller ens försöka sluta [varken droger eller brottslighet] för jag visste att jag inte var klar med det än. Jag visste att jag hade mer att göra". Denna form av uppehåll kännetecknas inte av några förändringar när det gäller livsstil, rutiner, eller identitet. Även om männen talar om att "hålla upp" eller "ta en time-out" kan dessa berättelser också karakteriseras som berättelser om "att hålla på", "stanna i spelet", "inte vara färdig ännu" - berättelser om kontinuitet. Detta utgör ett vanligt inslag för de män som har haft en kriminell karriär som sträcker sig upp i vuxenlivet. Denna form av uppehåll verkar inträffa relativt tidigt i mäns liv, oftast före 40 års ålder, och verkar därmed föregå den andra formen av uppehåll vilket utgör föremålet för nästa avsnitt.

Försök till förändring

Detta avsnitt avser den andra formen av uppehåll som bäst förstås som ofullständiga, misslyckade eller avbrutna försök att avstå från brottslighet. Den huvudsakliga skillnaden är *viljan* att avstå. En vilja att avstå åtföljs ofta av en förändring i värderingar och önsknings samt ett försök att ändra sin livsstil, rutiner och vardag. Den kännetecknas av längre perioder utan brott och då även mindre allvarliga brott. Det uttrycks som "jag höll upp ett par månader" är utmärkande för den förra formen av uppehåll medan uttryck som "jag försökte sluta och lyckades ett år eller två" är framträdande här. De två formerna av uppehåll i brottslighet utgör således distinkta skillnader när respondenterna berättar om dem. Hur intervjudeltagarna beskriver sina återfall, efter en period utan brott, skiljer sig också från den ovan beskrivna formen av uppehåll. I det förra formen var uttryck som "kom tillbaka i matchen" eller "plockade upp igen" vanliga medan "återfall" eller "inte stanna borta" svarar för liknande återfallsprocesser som identifierats i psykologiska studier av återfall i brott (Zamble & Quinsey, 1997).

Detta avsnitt fokuserar särskilt på hur förändringar mot ett tillstånd av upphörande ska förstås som försök att inte bara avstå från vissa aktiviteter utan även som försök att röra sig mot ett tillstånd som kännetecknas av en mer "konventionellt" liv. David har (som nämnt ovan) ett långt och omfattande brottsregister. Han har 65 registrerade brott, bland dem 21 bedrägerier, 13 stölder, 5 våldsbrott och 4 narkotikabrott. I början av 1980-talet, vid en ålder av 43, mötte David en kvinna och blev engagerad i en långvarig relation. Detta markerar en förändring i Davids livshistoria: från att ha "hållt på" till en berättelse om kamp för ett fortsatt förhållande som utövade social kontroll över honom.

I: *Om jag har förstått er rätt, när du var med henne, gjorde du inte droger och brott lika mycket?*

D: *Jag gjorde det inte alls. Eftersom hon ställde krav, var jag på heroin då också. Så hon sa, det är antingen jag eller droger. Jag var kär så jag valde henne. "Om du slutar kan jag vara där för dig 100 procent", sa hon. Och jag menar, jag var liggande hemma på avgiftning och hade ett återfall, och när hon fick reda på det började jag med amfetamin i stället. Jag gjorde en månad av det, och då gjorde hon att jag slutade det och när jag vände mig till alkohol, krävde hon det också. Men det var svårare att sluta med det.*

I: *Det var svårare att sluta alkohol än amfetamin?*

D: *Det var svårare eftersom jag var tvungen att ha något.*

I: *Så du har verkligen försökt den här gången, är det riktigt?*

D: *Den här gången jag verkligen försökt, ja, det var första gången jag verkligen försökt att sluta.*

Till skillnad från tidigare i sitt liv, försökte David nu medvetet att få till stånd en förändring, han försökte att "hålla rent" och sträva mot ett konventionellt liv. För ett tag fungerade det då han inte begick brott "alls". Viktigt är att förändringen inte initierades av David själv utan blev ett resultat av den sociala kontrollen inom relationen. Det har föreslagits att kognitiva faktorer kommer före sociala faktorer (se LeBel et al., 2008, och se också fallet med Oliver nedan), men Davids historia visar att det inte nödvändigtvis är så. Snarare bör förhållandet mellan den egna viljan och social kontroll ses som dialektik, där båda elementen påverkar varandra. I Davids fall skapade förhållandet en form av kamp, men till slut återvände han tillbaka till det liv som kännetecknas av brott och drogbruk. På frågan om "andra relationer" utvecklar David:

D: *Det fanns vissa relationer då på drogscenen, men jag menar, de var dömda att misslyckas, även om båda ville att det skulle fungera. Om det är droger i bilden kommer relationen aldrig att fungera. Amfetamin påverkar sexlusten också, så att du förstör ditt sexliv, på ett sätt, så det är, jag vill inte ha några relationer. Och även, jag känner att jag hamnar i någon form av fälla. Jag känner mig ofri. Även om jag ville ha en relation, du vet, vara man och allt, jag vet att det aldrig skulle fungera. Eftersom jag är så fucked-up, jag har inte haft nån normal uppväxt, mitt liv har inte varit normalt.*

Berättelser om att vara "doomed by deviance", och de mycket påtagliga hinder som är associerade med en strävan mot ett konventionellt liv är mycket närvarande här (se även Maruna (2001) i dennes studie av persistenta brottslingars berättelser). Dessutom uppfattar David relationen och det läge den skulle placera honom i som en "fälla". Detta är ett bra exempel på vad Siennick & Osgood (2008) menar när de talar om att "konventionella roller" kan uppfattas som "oacceptabla".

Men med detta avses inte nödvändigtvis ett förkastande av den konventionella rollen, utan snarare att personen ifråga inte kan leva upp till de normativa förväntningarna. En viktig beståndsdel i en "bra" relation är sexlivet, för Davids del är den "förstörd" då han utan droger (amfetamin) är oförmögen att ha sex. Här ser vi framträdande av genusskapande, där försök att uttrycka ("perform") en önskvärd manlighet äventyras: som "man och allt" vill David ha en relation, men på grund av sin historia och vad han uppfattar som sin otillräckliga sexuella kapacitet, blir det omöjligt. Som en medveten strategi vill David inte "ha några relationer". Fred beskriver en liknande process livet:

F: *Det [bans oförmåga att upprätthålla relationer] har följt mig genom livet, relationer och det traditionella familjelivet. . . efter ett par år känner jag mig klaustrofobisk. Det har varit många korta. Jag menar, jag kan se att mina år under uppväxten har gjort att jag inte kan leva som en vanlig person. Jag har dragits till missbruk och klickar hela tiden, jag har alltid gått tillbaka till det. Men, när jag försökte sluta, lyckades jag längre och längre.*

Freds positionering i förhållande till det konventionella livet, och dess innebörd i förståelsen av hans ihärdiga drogmissbruk och brottslighet är uppenbart. Han har gjort medvetna försök till förändring men det "traditionella familjelivet" tenderar att göra honom "klastrofobisk". Han förklarar med hänvisning till sin uppväxt: den har strukturerat hans liv på ett sådant sätt att ett varaktigt konventionellt liv utan brott (leva som "en vanlig person") uppfattas som omöjligt. Det är svårt att upprätthålla den "laglydiga" normativt förväntade positionen eftersom ett liv av brottslighet fortfarande är ett hemtamt alternativ.

Det är viktigt att poängtera att när Fred försökte sluta så blev perioderna i hans liv utan brott längre. Liknande mönster framträder i samtliga intervjudeltagarnas berättelser: "När du vill sluta, försöker du verkligen" säger Oliver. Han har 45 registrerade brott och bland dem, 22 narkotikarelaterade, 4 bedrägerier och 2 stölder. Oliver var det enda barnet i sin familj, med en alkoholiserad far och en mor som arbetade som socialarbetare. Idag bor han ensam och lider av en lungsjukdom, som han säger är ett resultat av hans "livsstil." Oliver började röka marijuana i tidig ålder men övergick snart till heroin och amfetamin, och tjänade sina pengar genom att sälja droger i närmare 30 år. Vid 40 års ålder började han "vakna" och försöka att förändra sitt liv:

O: Du motstår frestelser, du svarar inte i telefonen, du söker arbete. . . du försöker hålla dig upptagen och dagen har bara 24 timmar, du vet. Så det [att begå brott] blev mycket mindre, tills det blev något jag sällan gjorde.

I utdraget från Oliver berättelse, blir det tydligt hur en vilja att avstå kan åstadkomma förändringar i livsstil och rutinaktiviteter: Oliver försökte "motstå frestelser", skära av banden till sina vänner (han svarade t.ex. inte i telefon), sökte arbete och "höll sig upptagen". Denna förändring medförde även att den kriminella aktiviteten blev "mycket mindre intensiv".

Timing är också ett viktigt inslag i övergångar i livet. Med Hogans (1978) ord, "a man [sic] who lives through the sequence of . . . transition events in a disorderly fashion more frequently is in discord with the social setting" (s. 575). Ålderns betydelse för Olivers uppehåll blir tydligt i hans berättelse:

O: Jag hade ett relativt normalt liv tills jag var sexton, sjutton. Sen började jag med droger. Och det var under åren andra bildade familj, gör karriär, allt det där. Och när jag började vakna var jag runt 40 och, ja då var det för sent.

I: Det var för sent?

O: Ja, hur i helvete jag ska bita en kvinna och bilda familj? Jag är ganska trött och sliten, visa mig en kvinna som vill ha det. På något sätt har jag levt, medan livet har sprungit iväg.

På grund av sin ålder uppfattade alltså Oliver att det är omöjligt att bilda familj, och att forma en relation. Oliver tillskriver detta utanförskap sig själv och sitt förflutna - han är "ganska trött och sliten" och uttrycker känslan av att vara ute för sent.

Konsekvenserna av att uppleva sig själv som "ur timing", och denna upplevelsens betydelse för uppehåll i den kriminella karriären framstår klart även i Johns berättelse. John är 62 år gammal, och kort tid innan intervjun har han besökt sin behandlingsklinik. Till behandlingskliniken går han tre gånger i veckan och får sin dos av metadon för att hantera sitt heroinberoende. John var en knarklangare större delen av sitt liv och har totalt 52 registrerade brott, bland dem 24 narkotikarelaterade brott, 13 fall av bedrägeri, 7 stölder och 1 våldsbrott. Han genomgick behandling för sin droganvändning på 1980-talet. Den händelse som föregick Johns inskrivning i behandling var att hans fästmo dog av en överdos, och att det var John som hade fått henne börja använda:

J: Nu var jag tvungen att göra ett allvarligt försök, du vet. Och jag var där [i behandling] under en lång tid. Sen fick jag en lägenhet, och. . . väl, försökte leva ett ordnat liv och jag gjorde det för ett tag. Men sen var det en vän som jag gillade mycket, han och jag började [använda droger] på helgerna igen. Och det var inte bra. Sen var det full fart igen.

I: Förändrades din inställning till att arbeta under den tiden?

J: Jo, ja. Efter behandling hade jag en annan inställning till det och även, jag hade blivit äldre. . . det var avgörande. . . det gjorde det lättare att hålla sig borta. . . men då, när jag började använda helgerna igen, började det hela igen.

I: Vad var det som förändrade din inställning till att arbeta?

J: Jag tror att jag hade mognat. Jag fick ingen hjälp från mina föräldrar att växa upp till att bli en ung man, du vet, jag blev en oansvarig tonåring. Så jag var tvungen att göra allt på egen hand. Men då var det för sent.

I: Kan du utveckla det?

J: Ja, du vet. Vem fan vill anställa en 62-årig före detta missbrukare? En ex-missbrukare som inte kan hålla sig borta? Jag skulle inte gjort det.

Tidigare i sitt liv, hade John ett starkt motstånd mot att arbeta: "Det tog upp min tid, du vet", säger han. "Jag tyckte inte om tanken på att arbeta". När han fick en annan inställning till arbete var det "för sent" säger han: "Vem fan vill anställa en 62-årig före detta missbrukare som inte kan hålla sig borta?" Även om Johannes berättelse kan förstås som ett uttryck för kontinuitet (han "började igen" och "snart var det full fart"), finns det en tydlig skillnad: han definierar dessa återfall i brott och droger som misslyckanden att "hålla sig borta". Uttryck som dessa speglar också en dimension av stratifiering och marginalisering. Om dessa män hade valt att engagera sig i arbete skulle det handla om oattraktiva arbeten med låg status: "Att arbeta nio till fem på ett fabriksgolv, vad är det för liv? Då sysslar jag hellre med droger" säger George. De uttrycker samma underliggande tema, där intervjudeltagaren positionerar sig själv i förhållande till arbetet som institution och de tillhörande begränsningar och möjligheter han uppfattar kommer i samband med det konventionella livet (se även Åkerström, 1985, kap. 9). Försök att anta konventionella roller är för intervjudeltagarna kombinerat med svårigheter, och även om de vill leva ett konventionellt liv, lyckas de vanligen inte.

För intervjudeltagarna var dessa processer av uppehåll närvarande långt in i vuxen ålder. Roberts berättelse illustrerar denna punkt. Robert växte upp i ett splittrat hem med en frånvarande far och började begå brott tidigt. Så småningom dömdes han till fängelse för att ha stulit en stor mängd cigaretter och alkohol. Efter det började han använda droger. För Robert har relationer varit viktiga:

I: Om du tänker tillbaka, vad skulle du säga har varit viktigast för dig, med tanke på hur ditt liv ser ut idag? Vilka upplevelser eller människor har...

R: Separationer och skilsmässor.

I: Separationer och skilsmässor.

R: Ja. Det lämnar dig ensam. Ingen vill vara ensam. Det gör dig destruktiv och delvis det som fick mig börja använda [droger]. Det började med den första. När jag träffade henne, blev allt bättre. När hon stack blev allt värre. Det har alltid varit så, och livet borde inte vara så.

I: Under ditt liv, ville du ha en förändring? Jag menar, har du försökt sluta [med brott]?

R: Med tiden, ja. Självkärlart.

Roberts historia av brott överensstämmer väl med teorin om åldersgraderad informell social kontroll ("age-graded theory of informal social control") (Laub & Sampson, 2003), där förändringar i den sociala kontrollen åtföljs av förändringar i brottslighet.

I: Hur gjorde det [viljan att förändra] saker annorlunda? Om det gjorde saker annorlunda alls?

R: Jag försökte hålla mig borta från dåliga saker, du vet, dåliga kompisar, dåliga platser. . . dåliga droger. Jag försökte arbeta, försökte. . . komma på banan. Försökte hålla relationer vid liv, men kunde inte. Det är svårt när du har levt den typ av livet jag har levt. Du har egentligen inte något, du vet? Ingen av de saker folk säger gör livet värt leva. Du har det inte, och det känns omöjligt att få det.

Återigen är försöket att avstå närvarande i berättelsen men kan aldrig förverkligas på grund av de hinder som är förknippade med ett vanligt liv, och den självtillskrivna bördan av att ha den "typ av liv" som Robert har. Och än en gång ser vi en livshistoria med mönster av uppehåll, men inte med en känsla av kontinuitet utan av en helt annan berättelse: en berättelse om försök till förändring. Klientmännen är i 60-årsåldern och deras berättelser speglar till stor del både deras tidigare och nuvarande liv. Till exempel står Robert, vid en ålder av 61 år, utan inkomst och försörjer sig delvis på att regelbundet snatta livsmedel och alkohol. Mark och Fred använder regelbundet droger olagligt (morfin respektive marijuana), medan David, Oliver, George och John kämpar för att hålla sig ifrån brott och droger. George, påstår att han inte har begått brott på över 10 år men säger (se även Maruna, 2001): "När någon frågar om jag har slutat begå brott. . . om jag är drogfri, laglydig, så tror jag själv inte det. Jag har aldrig sagt att jag är det och jag tror inte att jag kommer bli det.

Två typer av uppehåll

Sammanfattningsvis går det, i intervjudeltagarnas berättelser om uppehåll i den kriminella karriären, att finna två urskiljbara former av uppehåll. Den första formen tenderar att föregå den andra i tid. De utgör därmed två olika faser av den kriminella karriären. En vilja "att förändra" framträder ofta genom en uppsättning av sammankopplade processer i livet som inte endast inkluderar förändringar i social kontroll och rutinaktiviteter, utan också processer såsom åldrande och mognad. Mönster av uppehåll kan alltså innebära kvalitativt olikartade underliggande processer: att "hålla upp" skiljer sig mycket från "försök att förändra". "Omstart" en skiljer sig mycket från att "misslyckas att hålla sig borta" eller "återfall". Den som håller upp och "startar" igen är en aktör som agerar i enlighet med hans eller hennes avsikter och vilja (Matza, 1964). Den som inte "håller sig borta" kan inte, av en eller annan orsak, undanröja de hinder som är förknippade med upphörandet och inträde i det konventionella livet (se även Maruna, 2001, kap. 4). Den senare formen av uppehåll innebär tydligare förändringar i livsstil, önskningar och värderingar, och kännetecknas av längre perioder utan brott och vid återfall av mindre allvarliga brott.

Avslutningsvis måste två saker betonas. Först, vilja till förändring utgör skiljelinje mellan de två formerna av uppehåll och förändring av den egna viljan tenderar att medföra betydande förändringar på andra områden i livet. Den egna viljan kan medföra förändringar i social kontroll, rutinmässiga aktiviteter och livsstil, precis som förändringar i social kontroll och rutinmässiga kan underlätta en kognitiv förändring av viljan. För det andra innebär inte detta att distinkta, varaktiga förändringar i brottslighet måste komma från en vilja att förändra, utan endast att det verkar ganska ovanligt att det inte är så. Många förändringar, inklusive avhållande från brott, kan inträffa "by default" (Becker, 1960, Laub & Sampson, 2003). Närvaron av en medveten vilja kommer dock sannolikt att underlätta sådana förändringar.

DISKUSSION

Effekter av påföljder för brott är omdiskuterade. Samtidigt är avsikterna med att reagera på brottshandlingar många och en brottspåföljd kan fylla flera funktioner, däribland prevention, rehabilitering, vedergällning, återuppriktelse och kompensation för brottsoffret samt att ge uttryck för det allmänna rättsmedvetandet. Det är emellertid de negativa effekterna av påföljder i allmänhet och fängelsepåföljder i synnerhet har dominerat i debatten om påföljders effekter. Så har man t.ex. diskuterat fängelsens prisoniserande effekter på fångar (Bondeson 1989). Man har även pekat på brottsalstrande effekter av påföljder i allmänhet t.ex. genom stämpling (t.ex. Lemert 1951 och Becker 1997). Genom att individen bestraffas bekräftas det klandervärda i deras handlingar och hos dem själva. Detta kan leda till en negativ självuppfattning eller förstärkning av den negativa självuppfattningen, vilket i sin tur försvårar individens återanpassning och ökar sannolikheten för nya brott. Dessutom ökar negativa förväntningar på individen både från agenter inom den formella sociala kontrollen men också från företrädarna för den informella kontrollen. I synnerhet de sistnämnda anses ha stor betydelse för den framtida utvecklingen (Farrington, 1977). Även Sampson och Laub (1997) har diskuterat negativa effekter av brottspåföljder och då i synnerhet av fängelset, med fokus på de segregerande processer som sådana påföljder leder till.

Tidigare forskning genomförd i USA pekar på att fängelsestraffet medför fortsatta direkta och indirekta konsekvenser för den straffade personen efter att straffet har avtjänats (Hagan & Dinovitzer, 1999; Pager, 2003). Redan 1937 konstaterade den svenska lagstiftaren att förlust av medborgerligt förtroende fick för långtgående konsekvenser för den straffades möjligheter att i det fortsatta livet kunna få ett arbete. Den sortens straff, menade man redan då, ledde till en social exkludering. Samma slutsats drogs också i USA under 50-talet av ”National Council on Crime and Delinquency” (NCCD) som föreslog att de lagar som syftar till att beröva dömda personer deras civila och politiska rättigheter borde avskaffas, just för att minska de stigmatiserande effekter som fängelsestraffet har (Pinard, 2006). Trots detta går utvecklingen i såväl Sverige som i resten av västvärlden mot att straffa mer och längre, åtminstone för vissa brott (Andersson & Nilsson, 2009; Pratt, 2008), samt att försvåra för tidigare dömda att återintegreras till samhället genom att de indirekta konsekvenserna av fängelsestraff också ökar (Buckler & Travis, 2003; Backman, 2011).

Avsikten med studie 1 var att belysa hur indirekta konsekvenser av ett fängelsestraff upplevs i ett land som Sverige, det vill säga i ett land med en annan sociohistorisk och kriminalpolitisk bakgrund än de Anglosaxiska länderna där huvuddelen av forskning på området har gjorts tidigare. Livshistorieintervjuer med 19 personer som alla tidigare avtjänat fängelsestraff, visar tämligen klart att även fängelsedömda personer i Sverige kan uppleva påtagligt negativa konsekvenser på grund av att de suttit i fängelse. Konsekvenserna kan dock förväntas vara mindre omfattande än i de anglosaxiska länderna, där bland annat flera medborgerliga rättigheter i många fall går förlorad i samband med straffet, i vissa fall för resten av individens liv. Likväl visar vår studie att de tidigare dömda personerna upplever en mängd olika konsekvenser som en följd av att ha suttit i fängelse i Sverige. Konsekvenserna kan vara av ekonomisk, social och stigmatiserande karaktär. Intervjuerna visar inte minst hur stämpningsmekanismer genomsyrar och inverkar på de dömdas möjligheter och villkor över tid. De sociala konsekvenserna av fängelsestraff har berörts utifrån olika aspekter och innefattar bland annat stigmatisering från såväl grannar som presumtiva arbetsgivare. I båda fallen förefaller intervjupersonerna ha konfronterats med omgivningens reaktioner och anpassat sig genom att flytta, att söka alternativa inkomstkällor och att begå brott, med andra ord sådana effekter som bör undvikas om avsikten med fängelsestraffet i förlängningen är att återanpassa individen till det konventionella samhället.

Studie 2 och 3 har gemensamt att redogöra för hur personer med ett problematiskt förflutet berättar om livets föränderlighet och vad de uppfattar har bidragit till processer av kontinuitet och förändring i brottslighet. I synnerhet förståelsen av processer av upphörande med brott har betydelse eftersom det kan förbättra kunskaperna och det praktiska arbetet med att hjälpa människor tillbaka till det konventionella samhället. Vikten av att använda begreppet vändpunkter i kvalitativ forskning ligger i dess förmåga att hjälpa oss att utforska, analysera och förstå dessa

processer. Quinney (1971/2000) påpekade för mer än 40 år sedan att man ytterst sällan kan förvänta sig att hitta en enskild händelse eller ett tillstånd som är både nödvändigt och tillräckligt för att förklara en annan händelse (s. 41). Detta återspeglas i den observation som gjorts av Gadd och Farrall (2004) att de "vändpunkter" som identifierats i (kvantitativ) forskning om kriminella karriärer i själva verket kan vara "methodological effects that only appear so salient because of absences in the information gathered" (s. 148). Studie 2 har visat hur viktigt det trots allt är att använda begreppet vändpunkt för att reda ut och förstå förändringsprocesser, och i likhet med ovanstående påpekanden undvika att falla i fällan som innebär att isolera en händelse eller ett händelseförlopp från det omgivande sociala sammanhanget.

Ur ett perspektiv är uppehåll ett vanligt inslag i alla kriminella karriärer, eftersom den stora majoriteten av brottslingar, om inte alla, tenderar att följa en sicksack väg mellan kontinuitet och upphörande. I den meningen är det viktigt att påminna om att vad som avses med begreppet kriminell karriär inte är en specifik livsbana. Precis som Blumstein et al. (1988) har påpekat har alla som begått brott vid åtminstone två tillfällen i livet haft en kriminell karriär. Därmed inte sagt att det inte finns kriminella karriärer som präglas av många brott under en lång period av livet, och vad gäller dessa är det av vikt att utveckla kunskaperna om karriärens förändring. I studie 3 framkommer att uppehåll från den kriminella karriären kan ta flera former, varav två framträder som distinkt skilda från varandra: en där personen under en betydande tidsperiod "håller upp" eller "tar en paus" medan den andra formen av uppehåll bäst kan förstås som ofullständiga, misslyckade eller avbrutna försök att avstå. En viktig komponent som skiljer dessa former av uppehåll åt är viljan att göra ett bestående förändring i ens liv.

Begränsningar

När det gäller intervjustudier sker vinsten i djup och fyllighet på bekostnad av bredd, vilket medför att generella slutsatser på basis av enbart intervjuer blir svåra att dra. Vilka faktorer kan vara förklaring till att en människa börjar begå brott först i vuxen ålder och på vilket sätt samspelar olika faktorer när det gäller hur och när en kriminell karriär upphör? Dessa frågor är förenade med en mängd komplikationer. Till att börja med är det inte självklart vad man menar med upphörande av brottsligt beteende, något som sällan inträffar vid en given tidpunkt som på ett enkelt sätt kan fastställas. Snarare är upphörande en process där antalet återfall i ett antisocialt beteende successivt minskar (Maruna 2001). Ytterligare en svårighet är att upptäcktsrisken när det gäller brottslighet och även flera andra antisociala beteenden är så låg att en individ kan begå brott under lång tid utan att bli registrerad. Att individen inte registreras för nya brott kan således antingen bero på att han/hon inte längre begår några eller på att han/hon undviker upptäckt. Det sistnämnda kan i sin tur bero på att individen har blivit skickligare, att brottsmönstret har förändrats eller att brottsaktiviteten inte är lika stor.

Kriminalvårdsrelevans

Enligt fängelselagen (2010:610) ska "verkställigheten ... utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas" (kap. 1, § 5). Enligt resultaten i studie 1 är Kriminalvårdens uppgift att återanpassa fängelsedömda individer till det konventionella samhället inte alldeles enkel. Fängelsestraffet kan i sig medföra oavsiktliga konsekvenser som försvårar denna återanpassning. Intervjudeltagarna nämner svårigheter att få arbete, bostad och en fungerande ekonomi, vilket kan tvinga personen ifråga till alternativa vägar. Konsekvenserna av fängelsestraffet kan i den meningen indirekt bli långsiktigt negativa. Kriminalvårdens vision "bättre ut" bör leda till att sådana konsekvenser förebyggs. Man bör dock även ha i åtanke att arbetet med att motverka fängelsestraffets stigmatiserande effekt kan ligga på flera arenor än Kriminalvårdens.

Biografi och struktur är tätt förknippade (Mills, 2000): för att kanalisera individer bort från kriminalitet måste politiken fokusera på enskilda biografier och de strukturella begränsningar inom vilka dessa utvecklas. Studie 2 och 3 visar på den komplexitet som råder i problemtyngda liv. Samhällsingenjörerna som syftar till att individen upphör med sin brottslighet bör bygga på kunskaper om hur upphörandeprocesser ser ut. När sådana åtgärder utformas bl.a. av kriminalvården är det bra att ha i åtanke att vägen mot upphörande ofta är lång och "deltagarna ofta

ovilliga" (Laub & Sampson, 2003, s. 292). Våra resultat pekar mot vissa implikationer för beslutsfattare och praktiker varav två är av tycks vara av särskild betydelse. Först, det är svårare att få en person att påbörja en upphörandeprocess om han eller hon bara "håller upp" eller "tar en paus", än om han eller hon medvetet försöker att "hålla sig borta". För det andra, för en person som medvetet försöker att "hålla sig borta" kommer erfarenheterna av det förflutna göra sig påminda, och därmed influera dennes uppfattning om den nuvarande livssituationen. Citat såsom "jag kan inte leva som en normal människa" och "relationer gör mig ofri" uttrycker detta problem. Flera av de intervjuades berättelser präglas av förklaringar av typen att de är "dömda avvikare" eller retoriska frågor såsom "vem fan skulle anställa ett 62-årig före detta missbrukare?" Sambandet mellan kognitiva processer som omfattar vissa rationaliseringar, attityder och föreställningar om sig själv, andra och samhället och ihållande kriminella karriärer har upprepade gånger konstaterats (Liau, Barriga & Gibbs, 1998). En "kognitiv transformation" (Giordano et al., 2002) som fokuserar på den kognitiva omstruktureringen av gärningsmannens bild av sig själv och dennes sociala omgivning kan behövas för att sådana förändringar ska ske. Detta stöder användningen av interventioner såsom kognitiv beteendeterapi.

Intervjuer bör i viss mån tolkas med försiktighet då de ger uttryck för en individs livserfarenhet och subjektiva syn på sig själv och sin omvärld. Det är dock även viktigt att komma ihåg att de hinder för upphörande med brott som intervjuade uttrycker inte kan reduceras till vanföreställningar, rationaliseringar eller fantasier. Att uppfylla det konventionella samhällets normer är inte lätt för en före detta fånge som är dåligt utbildad, är utan arbete, har svaga familjeband och inga besparingar och som istället har ett digert kriminalregisterutdrag (Maruna, 2001, s. 73). Att karakterisera männens berättelser om sig själva som snedvridningar eller vanföreställningar är med andra ord ett misstag – flertalet arbetsgivare skulle med största sannolikhet inte anställa en 62-årig före detta missbrukare. Dessa 'yttre' hinder framgår tydligt av de intervjuades berättelser i studie 1. Förändrade tankemönster kan därför aldrig vara tillräckligt, utan det krävs även en praktisk förberedelse till inträdet på sådana sociala arenor som livet i frihet kräver. Detta belyser vikten av att verkställigheten, enligt vad som framgår av fängelselagen (2010:610), "planeras och utformas efter samråd med den intagne och i samverkan med berörda myndigheter" (kap. 1, § 5).

REFERENSER

- Abbott, A. (1997). On the concept of turning point. *Comparative Social Research*, 16, 85-106.
- Andersson, R. & Nilsson, R. (2009). *Svensk Kriminalpolitik*. Malmö: Liber.
- Atkinson, R. (1998). *The life story interview*. Sage Publications, Incorporated.
- Backman, C. (2011). Vocabularies of motive among employers conducting criminal background checks. *Acta Sociologica*, 54(1), 27-44.
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American journal of Sociology*, 32-40.
- Becker, H. S. (1966). Introduction, I: Shaw, C. (1930/1966), *The Jack Roller: A Delinquent Boy's Own Story*, (s. v–xviii). Chicago: Chicago University Press.
- Becker, H. S. (1992). Cases, causes, conjunctures, stories, and imagery. *What is a Case*, 205-216.
- Becker, H. S. (1997). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. Simon and Schuster.
- Bersani, B. E., Laub, J. H., & Nieuwbeerta, P. (2009). Marriage and desistance from crime in the Netherlands: do gender and socio-historical context matter?. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(1), 3-24.
- Blumstein, A., Cohen, J., & Farrington, D. P. (1988). Longitudinal and criminal career research: Further clarifications. *Criminology*, 26(1), 57-74.
- Bondesson, U. (1989). *Prisoners in Prison Societies*. New Brunswick: Transaction.
- Braman, D. (2007). *Doing time on the outside. Incarceration and family life in urban America*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Buckler, K. G., & Travis, L. F. (2003). Reanalyzing the prevalence and social context of collateral consequence statutes. *Journal of Criminal Justice*, 31(5), 435-453.
- Bushway, S. (2000). The stigma of a Criminal History Record in the Labor Market. I: May, J.P. (Red.), *Building violence: How America's rush to incarcerate creates more violence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Carlsson, C. (2012a). Using 'Turning Points' to Understand Processes of Change in Offending Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime. *British journal of Criminology*, 52(1), 1-16.
- Carlsson, C. (2012b). Processes of Intermittency in Criminal Careers: Notes From a Swedish Study on Life Courses and Crime. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, tillgänglig online via doi: 10.1177/0306624X12443656
- Carlsson, C. & Beckley, A. L. (2011). Comparing and Contrasting Interview Data and Register Data: An Exercise from the Stockholm Study. Paper presented at Nordic Sociological Association Conference, Oslo, August 2011.
- Elder Jr, G. H. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 4-15.
- Farrington, D. P. (1977). Effects of Public Labeling. *The British Journal of Criminology*, 17, 112.
- Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: key theoretical and empirical issues – the 2002 Sutherland award address. *Criminology*, 41(2), 221-225.
- Farrington, D. P., & Welsh, B. C. (2006). *Saving children from a life of crime: Early risk factors and effective interventions*. Oxford University Press, USA.

- Gadd, D., & Farrall, S. (2004). Criminal Careers, Desistance and Subjectivity Interpreting Men's Narratives of Change. *Theoretical Criminology*, 8(2), 123-156.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064.
- Hagan, J., & Dinovitzer, R. (1999). Collateral consequences of imprisonment for children, communities, and prisoners. *Crime and Justice*, 121-162.
- Haney, C. (2003). The psychological impact of incarceration: Implications for postprison adjustment, I: Travis, J. & Waul, M. (Red.), *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*. Washington D.C.: The Urban Institute Press.
- Hogan, D. P. (1978). The variable order of events in the life course. *American Sociological Review*, 573-586.
- Holzer, H. J. (1996). What employers want: Job prospects for less-educated workers. *New York: Russell Sage Foundation*.
- Katz, J. (1988). *Seductions of crime*. New York, NY: Basic Books.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2008). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. Sage Publications, Incorporated.
- Laub, J. H., Nagin, D. S., & Sampson, R. J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 225-238.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S., & Bushway, S. (2008). The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131-159.
- Lemert, E.M. (1951). *Social pathology: a systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Liau, A. K., Barriga, A. Q., & Gibbs, J. C. (1998). Relations between self-serving cognitive distortions and overt vs. covert antisocial behavior in adolescents. *Aggressive Behavior*, 24(5), 335-346.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild their Lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Maruna, S. (2004). Desistance from Crime and Explanatory Style A New Direction in the Psychology of Reform. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20(2), 184-200.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and Drift*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Mills, C. W. (1940). Situated actions and vocabularies of motive. *American sociological review*, 5, 904-913.
- Mills, C. W. (2000). *The sociological imagination* (No. 204). Oxford University Press, USA.
- Moore, J. (1996). Bearing the burden: How incarceration weakens inner-city communities. *Oklahoma Criminal Justice Research Consortium Journal*, 3.
- Nelson, M., Deess, P. & Allen, C. (1999). *The First Month Out: Post Incarceration Experiences in New York City*. New York: Vera Inst. Justice.

- Nilsson, A. (2002). *Fånge i marginalen: uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar* (Doctoral dissertation, Stockholm). Avhandlingsserie nr. 8. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Nilsson, A. & Tham, H. (1999). *Fångars levnadsförhållanden. Resultat från en levnadsnivåundersökning*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Pager, D. (2003). The Mark of a Criminal Record. *American Journal of Sociology*, 108(5), 937-975.
- Petersilia, J. (2003). *When Prisoners Come Home. Parole and Prisoner Reentry*. New York: Oxford University Press.
- Pinard, M. (2006). An Integrated Perspective on the Collateral Consequences of Criminal Convictions and Reentry Issues Faced By Formerly Incarcerated Individuals, *Boston Law Review*, 86, 623-690.
- Pratt, J. (2008). Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism. *British Journal of Criminology*, 48(2), 119-137.
- Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical Criminology*, 13(2), 177-200.
- Quinney, R. (1971/2000). Crime: Phenomenon, Problem, and Subject of Study, I: Quinney, R. (Red.), *Bearing Witness to Crime and Social Justice*, (s. 3–66). New York: State University of New York Press.
- Rhodes, J. (2008). Ex-offenders, social ties and the routes into employment. *Internet Journal of Criminology*, 1.
- Sampson, R. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R. & Laub, J. H. (1997). A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency, I: Thornberry, P. T. (Red.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, (s. 133–162). New Jersey: Transaction Publishers.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2005). A life-course view of the development of crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602(1), 12-45.
- Savolainen, J. (2009). Work, Family and Criminal Desistance Adult Social Bonds in a Nordic Welfare State. *British Journal of Criminology*, 49(3), 285-304.
- Scott, M. B., & Lyman, S. M. (1968). Accounts. *American sociological review*, 46-62.
- Siennick, S. E. and Osgood, D. W. (2008). A Review of Research on the Impact on Crime of Transitions to Adult Roles, I: Liberman, A. M. (Red.), *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research*, (s. 161–187). New York: Springer.
- Solomon, A., Roman, C.G. & Waul, M. (2001). *Summary of Focus Group With Ex-prisoners in the District: Ingredients for Successful Reintegration*. Urban inst.: Washington, DC.
- Steffensmeier, D. J., & Ulmer, J. T. (2005). *Confessions of a dying thief: Understanding criminal careers and illegal enterprise*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American sociological review*, 22(6), 664-670.
- Tewksbury, R., & Lees, M. (2006). Perceptions of sex offender registration: Collateral consequences and community experiences. *Sociological Spectrum*, 26(3), 309-334.

Uggen, C., & Wakefield, S. (2008). What have we learned from longitudinal studies of work and crime? I: Liberman, A. M. (Ed.), *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research* (s. 191-219). New York, NY: Springer.

Ulmer, J. T., & Spencer, J. W. (1999). The contributions of an interactionist approach to research and theory on criminal careers. *Theoretical Criminology*, 3, 95-124.

Watts, H. & Nightingale, D. (1996). *Adding it up: The economic impact of incarceration on individuals, families, and communities*. New York: Vera Institute of Justice.

Zamble, E., & Quinsey, V. L. (1997). *The criminal recidivism process*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Åkerström, M. (1985). *Crooks and squares: Lifestyles of thieves and addicts in comparison to conventional people*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

BILAGA 1. INTERVJUGUIDE

Intervjuguide IP: _____

Den här intervjun kommer att handla om dig och ditt liv. Den kommer att vara mycket mer öppen och fri i formen än den du gjorde förra gången. Vi kommer att fråga dig lite om din utbildning och din skolgång, om yrke och om hur du har bott genom åren, och så vidare. Sedan kommer vi att prata om din familj och om dina relationer i stort, och så kommer vi att prata om dina eventuella erfarenheter av brott.

Boende, Yrke, Arbete, Utbildning, Hälsa, Ekonomi

Utbildning

Vilken typ av utbildning har du?

Hur upplevde du din skolgång?

Hur var det med mobbing, var det vanligt då? Var du inblandad i det på nåt sätt?

Gjorde du militärtjänst? Hade den nån betydelse för dig? Vilken då?

Yrke/Arbete

Vad har du haft för jobb genom åren?

Hur har din arbetssituation sett ut genom åren?

Kan du berätta lite om ditt första jobb?

Har du varit arbetslös någon gång?

Hur blev det så? Hur hanterade du det?

Boende

Hur har du bott genom åren?

Har du/ni flyttat runt mycket?

Har du varit utan bostad någon gång? Hur hanterade du det?

Varit nära att förlora bostad?

Hälsa

Hur skulle du säga att din hälsa har varit genom åren, både fysiskt och psykiskt?

Har du varit allvarligt sjuk någon gång, eller varit med om en allvarlig olycka?

Påverkade det ditt liv på något sätt?

Ekonomi

Hur har din ekonomi sett ut genom åren?

Har den alltid varit så, eller har du haft perioder av bättre och sämre ekonomi genom åren?

Om du har haft dåligt med pengar, hur har du löst det?

Sociala resurser och relationer

Nu tänkte vi gå vidare och prata om människor i din omgivning: partner, föräldrar, vänner och andra (tex myndighetspersoner, medfångar mm)

Egna uppväxtsvillkor

Minns du din familj från barndomen?

Växte du upp med båda föräldrarna, syskon, mormor tex?

Var det någon person som betydde extra mycket för dig? Hur? Varför?

Betydelsefulla relationer

Vilka människor har betytt mycket för dig genom livet? På vilket sätt?

Vilka är det? Vilken sorts relation? (exempel daglig kontakt, geografisk placering, blodsband osv).

Hur fungerar relationen med xxx? Vad behövs för att en relation ska vara bra och fungera?

Har du erfarenheter av mindre bra relationer i livet? Har du något exempel på det?

Separationer? Svek?

Har du förlorat en anhörig någon gång? En släkting, vän eller partner?

Eller har någon anhörig blivit allvarligt sjuk?

De här händelserna, hur har de påverkat dig?

Utomstående relationers betydelse

Erfarenheter av ”icke självvalda personer” som påverkat ditt liv. Myndighetpersoner, poliser, advokater, personal på institutioner. Exempel?

Självreflektion

Hur tror du andra uppfattar dig som person? Hur skulle de beskriva dig, tror du?

Hur ser du på dig själv, hur skulle du beskriva dig själv?

Brott/Utsatthet/Straff/Institutioner

Brott

Har du åkt dit för något brott?

Har du begått brott som du inte åkt dit för?

Om ej brott – hur kommer det sig, tror du, att du inte begått brott?

Kommer du ihåg första gången polisen grep dig? Vad hände då? Hur reagerade din omgivning?

Påverkade det dig på något sätt?

Kan du berätta lite om hur det blev när du blev äldre, fortsatte du då eller slutade du, eller hur var det? Vad berodde det på, tror du?

Har din brottslighet förändrats genom åren, ex. har du specialiserat dig på någon typ av brott?

Om brottsaktiv – vill du sluta? Vad skulle kunna få dig att sluta?

Hur är det i din umgängeskrets, har någon du känner åkt dit för något brott?

Har någon du känner begått brott som de inte åkt dit för?

Umgås du (fortfarande) med personer som begår brott (från och till)?

Har du tagit droger i någon/några perioder i ditt liv? Hur ser det ut nu?

Straff/Institutioner/Rättsväsendet

Har du blivit dömd till något? Vad är du dömd för? Tidigare domar? Uppfattar du att det varit rättvisa domar?

Kommer du ihåg första gången du blev dömd? Hur tänkte du då? Hur reagerade din omgivning/familj?

Fick du stöd från någon när du avtjänade ditt straff? Besök? När du kom ut?

Förändrades kontakten med familjen iom att du satt inne? Kontakten med dina barn t ex, före/efter?

Har du kunnat prata med någon om xxx?

Är det någon som tagit avstånd från dig efter att du blev dömd?

Är det någon som du tagit avstånd ifrån efteråt?

Vad saknade du från utsidan när du satt inne?

Har vistelsen på kåken/hemmet fått dig att tänka annorlunda på saker? Är det samma idag som när du var yngre? Tänker du på det på samma sätt idag som du gjorde när du var yngre?

Utsatthet

Har du blivit utsatt för något brott? Kan du berätta om det?

Har du polisanmält det nån gång?

Har det gått till rättegång? Vad hände där? Hur upplevde du straffet? Var det rättvist?

Avslutande fråga/frågor

Är det något du vill tillägga som vi inte har frågat om? Något annat som varit viktigt för dig i ditt liv? Något vi inte frågat om?

Vad tyckte du om intervjun? Var det nån fråga som var svår eller ?

Kriminalvården

www.kriminalvarden.se
601 80 Norrköping
Telefon 077-22 80 800
Fax 011-496 36 40